

BARTŁOMIEJ P. SZYPROWSKI

Niezależny badacz, Warszawa, Polska
Independent researcher, Warsaw, Poland

e-mail: bszyprowski@o2.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4077-8709>

Powstanie i działalność Cywilnego Sądu Specjalnego województwa warszawskiego i m.st. Warszawy podległego Delegaturze Rządu na Kraj (listopad–grudzień 1942 – 4 września 1944 r.)

Wstęp

Wybuch II wojny światowej oraz zajęcie terenu Rzeczypospolitej Polskiej przez wojska niemieckie i sowieckie spowodował przeniesienie rządowych czynników decyzyjnych państwa polskiego początkowo do Francji, zaś po jej kapitulacji w 1940 r. – do Anglii. 8 listopada 1939 r. Rada Ministrów Rządu Polskiego na Uchodźstwie powołała Komitet dla Spraw Kraju. Jego zadaniem było „czuwanie nad wszystkimi sprawami, związanymi z Krajem, z tajnymi wysiłkami Narodu, zmierzającymi do wyzwolenia Rzeczypospolitej z okupacji wroga [...] Zasadnicze wskazania polityczne dla Kraju, wypracowane przez Komitet, wydawane będą przez szefa rządu, albo też w jego imieniu po wstępnej z jego strony aprobacie”¹. Od początku było oczywiste, że w ramach struktur Polskiego Państwa Podziemnego w okupowanym kraju konieczne będzie powołanie, zarówno w pionie wojskowym, jak i cywilnym, struktur wymiaru sprawiedliwości, którego zadaniem było wykrywanie i karanie przestępstw godzących w dobro konspiracyjnej armii oraz członków społeczeństwa polskiego. Dość późne powołanie „cywilnego” wymiaru sprawiedliwości było związane zarówno

¹ *Decyzje gen. Władysława Sikorskiego nr 22/tjn dot. kierownictwa politycznego i wojskowego dla spraw kraju, 13 XI 1939 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, t. I, cz. 1, Warszawa 2015, s. 62–63.

z czynnikami technicznymi, np. powoływaniem terenowych struktur delegatury, jak i oporem czynnika ludzkiego związanym ze sposobem procedowania sądów². Jednak w następstwie podjęcia licznych działań na uchodźstwie i w okupowanej Polsce zostały opracowane zasady, na których oparto działania sądów podległych Delegaturze Rządu na Kraj, powołane struktury sądowe oraz zaangażowani do nich przedstawiciele przedwojennej palestry, których zadaniem była nie tylko rzetelna analiza i sądowa ocena sądu przesyłanych im przypadków działania przestępnego, ale także czuwanie nad tym, aby postępowania sądowe i wydane wyroki znajdowały oparcie w zebranych materiale dowodowym potwierdzającym winę podsądnych.

Podstawy prawne działania sądownictwa Delegatury Rządu na Kraj

16 kwietnia 1940 r. Komitet Ministrów dla Spraw Kraju podjął uchwałę, zatwierdzoną następnie przez gen. Władysława Sikorskiego, w sprawie sądów kapturowych w kraju. Uchwała ta głosiła, że wydawanie wyroków śmierci na prześladowców, zdrajców, szpiegów i prowokatorów należy do kompetencji specjalnych sądów, które – dla przestępstw popełnianych przez osoby niewchodzące w skład organizacji wojskowej oraz przez osoby z aparatu okupantów – miały być powoływane przy Delegacie Głównym Rządu i przy Delegatach Okręgowych. Tam, gdzie delegatury nie istniały, funkcje sądu przy Delegacie pełnił sąd wojskowy³. Jednak już w instrukcji do mężów zaufania z 23 listopada 1939 r. podniesiono, że „szpiedzy i prowokatorzy, w wypadku winy udowodnionej, będą karani śmiercią”⁴. Zwrot o konieczności udowodnienia winy wydaje się zapowiedzią powołania organów sądowych, które były właściwe do analizy materiału dowodowego poprzedzającego udowodnienie winy. Powołanie sądownictwa podziemnego w kraju wynikało z koncepcji ciągłości władzy państwowej. W deklaracji ideowej Rady Obrony Narodowej stwierdzano, że „wyłoniony legalnie na czas wojny rząd polski na emigracji zachował ciągłość

² P. Szopa, „W imieniu Rzeczypospolitej...”. Wymiar Sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego na terenie Podokręgu AK Rzeszów, Rzeszów 2014, s. 29. Szerzej: W. Grabowski, *Sądy Kapturowe Delegatury Rządu na Kraj. Przyczynek do działalności Polskiego Państwa Podziemnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, z. 2, s. 257–267.

³ Studium Polski Podziemnej w Londynie (dalej: SPP), A.3.3.7, Uchwała Komitetu dla Spraw Kraju w sprawie sądów kapturowych, 16 IV 1940 r., k. 2; *Uchwała Komitetu dla Spraw Kraju w sprawie sądów kapturowych, 16 IV 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 1, s. 360; *Uchwała w sprawie sądów kapturowych, 16 IV 1940 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju*, cz. 1: 1939–1941, oprac. i red. W. Grabowski, Warszawa 2008, s. 208; O. Szerkus, *Die Sondergerichtsbarkeit des Polnischen Untergrundstaates*, Berlin 2018, s. 45–46.

⁴ *Instrukcja nr 1 do wszystkich mężów zaufania, 23 XI 1939 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 1, s. 68.

państwową”⁵. W instrukcji Delegata Rządu na Kraj z 1941 r. potwierdzano, że „państwo polskie istnieje i obowiązuje posłuszeństwo prawu polskiemu”⁶. Koordynacja oporu cywilnego społeczeństwa, nazywana walką cywilną, spoczywała na Delegacie Rządu na Kraj i była realizowana m.in. poprzez wykonywanie wyroków na zdrajcach i agentach niemieckich podlegających kompetencji cywilnych sądów specjalnych⁷.

Z kolei 3 maja 1940 r. opracowano projekt Kodeksu Sądów Kapturowych, który był przedmiotem posiedzenia Komitetu dla Spraw Kraju⁸. Można przeczytać w nim:

[...] zbrodnie popełnione przez osoby nienależące do ZWZ, tj. przez obywateli polskich, okupantów oraz przez innych cudzoziemców rozpatrują: a) Sąd Kapturowy przy delegacie głównym rządu – dla terenu Okręgu delegata okręgowego, w którym znajduje się delegat główny rządu; b) Sądy Kapturowe przy delegacie okręgowym – dla okręgu każdego delegata okręgowego. Tam, gdzie delegatury nie istnieją, funkcje sądu przy delegacie pełni Sąd Kapturowy ZWZ [...]. Przewodniczącym Sądu Kapturowego przy delegacie głównym rządu jest delegat główny rządu. Może on czynności swoje zlecić najbliższemu delegatowi okręgowemu. Przewodniczącym Sądu Kapturowego przy delegacie okręgowym jest właściwy delegat okręgowy⁹.

W następstwie rozpoznania tego projektu 7 maja 1940 r. przyjęto Kodeks Sądów Kapturowych¹⁰. Nie zawierał on już przepisów regulujących działanie sądów przy Delegaturze Rządu, pozostawiając to odrębnej regulacji¹¹. Podniesiono jedynie, że zbrodnie zdrady, szpiegostwa, prowokacji, denuncjacji oraz nieludzkiego prześladowania i krzywdzenia ludności polskiej popełnione przez obywateli polskich, okupantów oraz przez innych cudzoziemców niebędących żołnierzami ZWZ rozpatrują sądy kapturowe przy Delegaturze Rządu. Dodano również, że w okręgach, w których nie istniały Delegatury Rządu, zbrodnie te będą sądzone przez odpowiednie sądy

⁵ *Deklaracja ideowa Rady Obrony Narodowej, 1 I 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 1, s. 191.

⁶ *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. III: *Armia Krajowa*, Londyn 1950, s. 353; P.M. Lisiewicz, *W imieniu Polski Podziemnej. Z dziejów Wojskowego Sądownictwa Specjalnego Armii Krajowej*, Warszawa 1988, s. 11.

⁷ *Polskie Siły Zbrojne...*, s. 455.

⁸ Nie zachował się protokół z tego posiedzenia. Zob. *Projekt Kodeksu sądów kapturowych* [w:] *Protokoły posiedzeń...*, s. 214; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej w Warszawie (sierpień 1940 r. – listopad 1941 r.)*. *Podziemie w walce ze zdrajcami Rzeczypospolitej*, Warszawa 2016, s. 44.

⁹ Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPiMS), Kol. 25/45A, *Projekt Kodeksu sądów kapturowych*; *Projekt Kodeksu sądów kapturowych* [w:] *Protokoły posiedzeń...*, s. 214; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 249–253.

¹⁰ W. Otocky, *O sądownictwie podziemnym*, „Bellona” 1952, nr 2, s. 47; J. Paśnik, *Regulacja działalności podziemnego sądownictwa w latach 1940–1942 przez kodeks sądów kapturowych oraz przepisy materialne*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1986, nr 4, s. 433; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 254.

¹¹ B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 47.

kapturowe ZWZ¹². Wyjaśnienie, co rozumiano przez poszczególne zbrodnie, znalazło wyraz w przepisach materialnych będących częścią składową ww. kodeksu¹³. Dwutorowość sądownictwa wojskowego i cywilnego miała zostać utrzymana do czasu powstania powszechnego, kiedy sądy podległe Delegaturze Rządu na Kraj miały być przekształcone w sądy polowe¹⁴.

W maju 1940 r. w Wydziale Społecznym (Krajowym) Prezydium Rady Ministrów został opracowany projekt Kodeksu Sądów Kapturowych przy Delegatach Rządu. Projekt wskazywał, że sądy miały być powołane do sądenia zbrodni zdrady, szpiegostwa, prowokacji, denuncjacji oraz nieludzkiego prześladowania i krzywdzenia ludności polskiej popełnionych przez osoby niebędące członkami ZWZ. Miały powstać przy delegacie rządu wyznaczonym odrębnie dla dwóch okupacji (niemieckiej i sowieckiej) oraz przy każdym delegacie rządu na obszar. Każdy sąd miał się składać z zespołu orzekającego (przewodniczący i dwóch sędziów) oraz prokuratora. Dochodzenie miał wszczynać prokurator na skutek doniesienia urzędowego lub prywatnego, także anonimowego, o dokonanej zbrodni podlegającej właściwości sądu na skutek polecenia Delegata Rządu oraz na podstawie informacji własnych o popełnieniu zbrodni. Rozprawa i dochodzenie miały być tajne i odbywać się zaocznie pod nieobecność oskarżonego. Doprowadzenie go na rozprawę zależało od zarządzenia przewodniczącego sądu i wyłącznie, gdyby miał złożyć ważne zeznania, a doprowadzenie go nie zagrażało bezpieczeństwu sądu. Jego prawa miał reprezentować obrońca. Wyrok zapadał bezwzględną większością głosów. Jego podstawę stanowić miał całokształt okoliczności ujawnionych w toku przewodu sądowego. Wyrok skazujący powinien być wydany z wielką ostrożnością i tylko na podstawie niewątpliwych faktów i dowodów. Wyrok skazujący podlegał zatwierdzeniu przez właściwego delegata rządu, przy którym funkcjonował. W sytuacji jego zatwierdzenia stawał się ostateczny i prawomocny oraz nie przysługiwał od niego środek odwoławczy¹⁵. Projekt 31 maja 1940 r. przesłano z Prezydium Rady Ministrów do Departamentu Sprawiedliwości w celu zaopiniowania. Tego samego dnia zwrócono go, wskazując, że nie może on być przedmiotem rozważań i oceny prawnej. Informowano, że Ministerstwo Sprawiedliwości wkrótce przedstawi projekt dekretu Prezydenta RP o przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu państwa,

¹² SPP, A.3.3.7, Pismo Komendanta Głównego ZWZ – Kodeks SK, 7 V 1940 r., k. 4; *Kodeks sądów kapturowych ZWZ, maj 1940* [w:] *Protokoły posiedzeń...*, s. 218.

¹³ SPP, A.3.3.7, Pismo Komendanta Głównego ZWZ – Kodeks SK, 7 V 1940 r., k. 4; *Przepisy materialne* [w:] *Protokoły posiedzeń...*, s. 221; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 258.

¹⁴ L. Kania, *Służba Sprawiedliwości w Wojsku Polskim 1795–1945. Organizacja – prawo – ludzie*, Siedlce 2015, s. 408

¹⁵ IPiMS, Kol. 25/45A, Projekt Sądów Kapturowych przy Delegatach Rządu; W. Grabowski, *Sądy Kapturowe...*, s. 257–267.

który ureguluje powyższe kwestie¹⁶. W ten sposób, pomimo dość szybkiego powołania wojskowych struktur sądowych w latach 1940–1941, nie doszło do utworzenia sądownictwa cywilnego w kraju, bowiem opracowanie podstaw prawnych, a co za tym idzie – powołania sądów odwlekło się w czasie¹⁷.

Na stan okresowego zastoju w tym zakresie mogły ponadto wpływać różne przyczyny: dążenie konspiracyjnych władz wojskowych w kraju do powołania urzędu Komisarza Cywilnego czy Ekspozytury Rządu przy dowództwie Służby Zwycięstwu Polsce – Związku Walki Zbrojnej¹⁸; częste zmiany w koncepcjach form Delegatury Rządu na Kraj; sprawowanie przez jakiś czas urzędu delegata przez delegata tymczasowego w osobie Jana Skorobohatego-Jakubowskiego „Vogla”, „Kaczmarka”¹⁹; brak zgody stronnictw politycznych co do kandydatury na stanowisko Delegata Głównego, a następnie powołanie 3 lipca 1940 r. Delegatury Zbiorowej²⁰; późne, bo 14 grudnia 1940 r., powołanie i objęcie funkcji Głównego Delegata Rządu przez

¹⁶ IPiMS, Kol. 25/10A, Pismo L.dz. 64/40 Władysława Banaczyka do Stefana Glasera, Angers, 31 V 1940 r.; IPiMS, Kol. 25/10A, Pismo L.dz. 15/1940/Tj. Stefana Glasera do Prezydium Rady Ministrów, Angers, 31 V 1940 r.; W. Grabowski, *Sądy Kapturowe...*, s. 257–267.

¹⁷ Zanim powstały CSS-y, na początku 1942 r. Stefan Korboński zorganizował przy Kierownictwie Walki Cywilnej tzw. sądy obywatelskie, które miały orzekać kary nagany, infamii i upomnienia dla Polaków zachowujących się niepatriotycznie, ale niepopołniających przestępstw. W skład sądu wchodził m.in. sędzia sądu apelacyjnego Stanisław Leszczyński i sędzia sądu okręgowego Zawistowski. Sąd piętnował literatów, Polaków bywających w kasynie przy Al. Szucha itp. Zob. AIPN BU, 01251/138/1, Protokół przesłuchania podejrzanego Tadeusza Myślińskiego, Warszawa 15 III 1949 r., k. 44, 46–47; AIPN BU, 01251/138/1, Protokół przesłuchania podejrzanego Tadeusza Myślińskiego, Warszawa 4 I 1951 r., k. 126–127.

¹⁸ *Pismo gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza do Komendanta Głównego ZWZ, 1 I 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 1, s. 191–192; *Meldunek nr 5 gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza do gen. Kazimierza Sosnkowskiego, 9 I 1940 r.* [w:] *ibidem*, s. 144, 147; W. Grabowski, *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej na Kraj*, Warszawa 1995, s. 18. W lutym 1940 r. wydano dyspozycję powołania Delegatury Rządu w kraju współpracującej z ZWZ na zasadzie równorzędności, zob. *Pismo L. dz. 1422/Tj. 40 gen. Kazimierza Sosnkowskiego do gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza, 16 II 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 1, s. 260–261.

¹⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Armia Krajowa (dalej: AAN, AK) 203/I-20, Depesza nr 159 PKP do Szefa Rządu, 23 X 1940 r., k. 40; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 29.

²⁰ *Protokół nr 1, 28 VI 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 1, s. 455–460; S. Korboński, *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po podziemiu z lat 1939–1945*, Warszawa 2008, s. 45; S. Salmonowicz, *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej 1939–1945*, Warszawa 1994, s. 53; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 29. Pomimo podjęcia pewnych działań przez Zbiorową Delegaturę, w tym utworzenia projektu Urzędu Delegatury, w skład którego miał wchodzić m.in. departament sprawiedliwości, została ona rozwiązana z uwagi na sprzeciw rządu wobec jej powołania. Zob. *Radiogram nr 119c Jana Skorobohatego-Jakubowskiego „Kaczmarka”, 24 IX 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 2, s. 545; *Depesza-szyfr L. dz. 363/A, 27 VIII 1940 r.* [w:] *ibidem*, s. 510–511; W. Grabowski, *Delegatura...*, s. 28–29; *Protokół z 23. Posiedzenia Komitetu dla Spraw Kraju, 2 VIII 1940 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń...*, s. 305.

Cyryla Ratajskiego²¹. Dopiero powołanie Głównego Delegata i utworzenie poszczególnych departamentów dało podstawy do powołania sądownictwa. Jesienią 1941 r. w ramach Departamentu Spraw Wewnętrznych zaczęto tworzyć konspiracyjne struktury policji pod nazwą Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa, w skład którego wchodziły m.in. oddziały informacyjny i dochodzeniowo-śledczy²².

Pod koniec 1941 r. utworzono Departament Sprawiedliwości, w którym m.in. opracowywano Kodeks Moralności Obywatelskiej. Zawierał on zestawienie przestępstw na szkodę państwa polskiego i jego obywateli, przedstawione w sposób opisowy, które zgrupowano w czterech działach: dział I – zdrada główna Państwa i Narodu Polskiego (zaparcie się narodu; czynna współpraca z wrogiem przeciwko narodowi; donosicielstwo; odmowa doraźnej pomocy osobie ściganej przez wroga z powodu działalności niepodległościowej; osłabianie ducha narodowego), dział II – przestępstwo przeciwko przynależności do Narodu Polskiego (dobrowolna służba u wroga; zaniechanie działań szkodzących wrogowi lub udzielenia pomocy Narodowi w czasie służby u wroga; brak udziału w walce z wrogiem pomimo takiego obowiązku; wykorzystywanie zarządzeń wroga dla własnych korzyści ze szkodą dla narodu; ujawnianie wrogowi danych dotyczących pracy niepodległościowej, ze szkodą dla państwa i narodu, poprzez lekkomyślność, niedbalstwo lub próżność), dział III – przestępstwa przeciwko moralności obywatelskiej (utrzymywanie z wrogiem zażyłych stosunków lub kontaktów miłosnych; ośmieszanie lub krytykowanie publiczne lub wobec wroga instytucji, praw i obyczajów narodu; używanie wobec innych osób gróźb lub wykorzystanie sytuacji przymusowej celem uzyskania korzyści majątkowej; odwiedzanie kasyn gry, teatrów, kin i widowisk oraz innych tego rodzaju imprez organizowanych przez wroga; odmowa pomocy materialnej osobom poszkodowanym przez wroga, pomimo posiadania dostatecznych ku temu środków materialnych; niepoczucie się do solidarności narodowej z osobami pozostającymi w nędzy, zabieranie im pracy i nieudzielanie pomocy), dział IV – przestępstwa przeciwko godności obywatelskiej (udawanie Niemców dla własnej wygody; pochwała zarządzeń wroga; rozrzutny tryb życia; zakup i lektura „prasy gadzinowej” ponad wypadki niezbędnej potrzeby; nadużywanie alkoholu wbrew obowiązkowi zachowania godnej postawy moralnej; niewłaściwe lub krzykliwe zachowanie w lokalach publicznych). Z zestawienia przestępstw jasno wynika, że oprócz czynów przestępnych polegających na czynnej współpracy, lekkomyślnym ujawnianiu informacji czy

²¹ W. Rosłonec, *Wymiar sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego (1939–1945)*, „Palestra” 1989, nr 8–10, s. 26. Cyryl Ratajski został powołany przez gen. Władysława Sikorskiego, zob. *Depesza-szyfr, 3 XII 1940 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, cz. 2, s. 663–664. To wywołało sprzeciw części stronnictw politycznych, zob. *Radiogram nr 2/c PKP do Stanisława Kota, 15 XI 1940 r.* [w:] *ibidem*, s. 620; E. Duraczyński, *W sprawie usunięcia Polskich Socjalistów z Politycznego Komitetu Porozumiewawczego*, „Najnowsze Dzieje Polski” 1962, t. 6, s. 93; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 29–30.

²² W. Grabowski, *Delegatura...*, s. 70–1, 80; S. Salmonowicz, *Polskie Państwo Podziemne...*, s. 79–81; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 31.

donosicielstwie obejmowały one zasady nieprzejednanej, solidarnej postawy całego społeczeństwa przeciwko działaniom okupanta zmierzającym do złamania „ducha narodowego” oraz wspomaganie pozostałych obywateli polskich znajdujących się w krytycznym położeniu. Kodeks wskazywał, że ciężkie przestępstwa z działów I–III mogą być doraźnie karane nawet karą śmierci, zaś pozostałe pociągnąć za sobą kary bojkotu towarzyskiego, wykluczenia ze społeczności polskiej²³. Stanowił on, wraz z przedwojennymi przepisami kodeksu karnego, podstawę odpowiedzialności przed cywilnymi sądami specjalnymi (CSS)²⁴.

Ponadto przygotowano projekt dekretu o sądach specjalnych, który przesłano do Londynu²⁵. To spowodowało, że do czasu faktycznego powstania CSS-ów sprawy sądowe osób nienależących do ZWZ rozpoznawały, w myśl pkt 2 Kodeksu sądów kapturowych ZWZ, wojskowe sądy kapturowe ZWZ odpowiednich szczebli.

Poza tym brak działań rządu RP w Londynie w sprawie „cywilnego” sądownictwa spowodował podjęcie działań w tym zakresie przez Delegaturę Rządu na Kraj. Sądy jej podległe utworzono stosunkowo późno, gdyż pomimo wcześniejszych prób dopiero powołanie Stefana Korbońskiego na pełnomocnika do spraw walki cywilnej spowodowało, że zaczęto wcielać w życie ideę sądownictwa cywilnego. 10 maja 1942 r. odbyło się posiedzenie Politycznego Komitetu Porozumiewawczego, na którym przedstawiono i zaakceptowano regulamin sądów opracowany przez Departament Sprawiedliwości DR²⁶. Podstawa prawna działalności sądów miała formę Statutu Sądów Specjalnych. Określono w nim, że sądy powołano do ścigania przestępstw przewidzianych w przepisach karnych polegających na działaniu na szkodę państwa lub narodu polskiego (zdrada, szpiegostwo, prowokatorstwo, prześladowanie), które popełniono lub usiłowano popełnić po 1 września 1939 r. Nie podlegały mu sprawy zastrzeżone do właściwości wojskowych sądów specjalnych²⁷. Sąd składał się z trzech sędziów. Przy każdym z sądów działał prokurator. Właściwy delegat rządu powoływał

²³ AAN, AK, 203/VIII-1, Kodeks Moralności Obywatelskiej, b.d., k. 40–40a.

²⁴ Początkowo oficjalnie sądy nazywano sądami specjalnymi. Nazwa „cywilny sąd specjalny” pojawiła się pierwszy raz w komunikacie dotyczącym wyroku wydanego na Aleksandra Łączyńskiego, zob. „Rzeczpospolita Polska” nr 15(66) z 30 VIII 1943 r., s. 4.

²⁵ W. Grabowski, *Delegatura...*, s. 84–85, 183–185; S. Salmonowicz, *Polskie Państwo Podziemne...*, s. 81; B. Szyprowski, *Sąd Kapturowy...*, s. 31–32.

²⁶ AAN, 199/1, Protokół z posiedzenia PKP, 10 V 1942 r., k. 4; P. Szopa, „*W imieniu Rzeczypospolitej...*” *Wymiar...*, s. 29.

²⁷ Starano się pilnować rozdziału kompetencji WSS i CSS. Może na to wskazywać meldunek prokuratora WSS przy KG AK Lucjana Milewskiego „Baczewskiego”, który w jednej ze spraw podnosił: „zwracam doniesienie karne p-ko Tynickiewiczowi Aleksandrowi, ponieważ z nadesłanych akt wynika, że nie godzi on bezpośrednio w bezpieczeństwo AK, co jedynie uzasadnić by mogło przyjęcie właściwości WSS. Jeżeli dalsze dochodzenia nie wykażą, że współpracuje z G[estapo] i jest szkodnikiem AK sprawę należałoby przesłać do Prokuratora Sądu Specj.[alnego] przy Del.[egacie] Rządu”, zob. AAN, AK, III/171, Pismo Lucjana Milewskiego „Baczyńskiego” do „46B”, 14 VII 1944 r., k. 206. Kryptonim „46B” nosił od czerwca 1943 r. Wydział Bezpieczeństwa i Kontrywywiadu

przewodniczącego sądu i prokuratora. Jedynie przewodniczący sądu musiał mieć wykształcenie prawnicze. Zadaniem prokuratora było wszczynanie postępowania, z własnej inicjatywy lub na polecenie delegata, oraz przeprowadzenie dochodzenia mającego na celu zebranie i utrwalenie materiału dowodowego. Po jego analizie prokurator mógł podjąć jedną z trzech decyzji: odmówić ścigania; złożyć do sądu wniosek o zawieszenie postępowania, w sytuacji gdy czyn był zagrożony karą więzienia, lub skierować do sądu akt oskarżenia. Statut precyzował, że akt oskarżenia lub wniosek o zawieszenie postępowania powinien zawierać dane oskarżonego, dokładne określenie zarzucanego mu czynu oraz zwięzłe uzasadnienie. Rozprawa sądowa miała się odbywać niejawnie, zaś ze względów konspiracji należało unikać wzywania oskarżonego i świadków. W statucie podkreślono, że dążeniem sądu było wykrycie prawdy materialnej, a więc dokonanie ustaleń, które odzwierciedlały rzeczywisty przebieg zdarzenia, w czasie którego popełniono przestępstwo, oraz okoliczności z nim związanych. Wobec braków w materiale dowodowym, które uniemożliwiały dokładną analizę okoliczności zdarzenia, sprawcy i wydanie wyroku, sąd mógł zwrócić akta do uzupełnienia prokuratorowi. Wyrok zapadał większością głosów i miał być sporządzony na piśmie z krótkim uzasadnieniem. Nie można w nim było podawać nazwisk świadków. Wyrok przesyłano do zatwierdzenia właściwemu delegatowi rządu, a sytuacji gdy był to wyrok skazujący, również jemu do wykonania. Delegat w sytuacji niezatwierdzenia wyroku przesyłał go Głównemu Delegatowi Rządu, który miał prawo go zatwierdzić lub przekazać do ponownego rozpoznania sądowi przy innym Delegacie. Akta sprawy zakończonej wyrokiem lub zawieszoną przekazywano do archiwum, które podlegało prokuratorowi. Regulacja przewidywała również, że prokurator miał możliwość złożenia sądowi wniosku o wznowienie postępowania w sprawie zakończonej prawomocnym wyrokiem. W razie uwzględnienia go sąd uchylał wyrok i rozpoznawał sprawę ponownie. Przepisy nie przedstawiały okoliczności, które mogły doprowadzić do wznowienia postępowania²⁸. Cywilne sądy specjalne ściagały zwłaszcza przestępstwa wskazane w art. 100–102²⁹ kodeksu karnego

Oddziału II KG AK. Zob. M. Ney-Krwawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 410.

²⁸ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, 202/VIII/1, Statut Sądów Specjalnych, b.d., k. 28.

²⁹ Art. 100 § 1. Kto w czasie wojny działa na korzyść nieprzyjaciela albo na szkodę siły zbrojnej polskiej lub sprzymierzonej, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 10 lub dożywotnio; § 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze więzienia do lat 3 lub aresztu do lat 3; art. 101 § 1. Kto, będąc obywatelem polskim, przyjmuje obowiązki w wojsku nieprzyjacielskim lub takich obowiązków nie porzuca, choćby przez wstąpienie do obcego wojska uzyskał obywatelstwo, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 10; § 2. Jeżeli sprawca bierze udział w działaniach wojennych przeciw Państwu Polskiemu, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 10 lub dożywotnio albo karze śmierci; art. 102. Kto w czasie wojny, nie należąc do wojska nieprzyjacielskiego, przedsięwzięje działania zbrojne przeciw Państwu Polskiemu, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 10 lub dożywotnio albo karze śmierci.

z 1932 r.³⁰ Ścigane więc były działania na korzyść nieprzyjaciela oraz podejmowanie różnych działań zbrojnych przeciwko państwu polskiemu. Jednak sytuacja, jaka powstała w społeczeństwie, zwłaszcza na skutek rosnącej fali bandytyzmu oraz szantaży, spowodowała konieczność podjęcia działań zaradczych.

W odezwie z 5 lipca 1943 r. Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju gen. Stefana Roweckiego „Grotą” oraz Pełnomocnika na Kraj Rządu Rzeczypospolitej Jana Jan-kowskiego „Klonowskiego” ogłoszono:

Do osądzania przestępstw popełnianych przez obywateli Rzeczypospolitej wobec Narodu i Państwa SA MIARODAJNE JEDYNIENIE SĄDY SPECJALNE ustanowione przez Pełnomocnika Rządu na Kraj i Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju. Wykonywanie wyroków prawowitych Sądów Specjalnych będzie ogłaszane z wyjątkiem tych wypadków, kiedy będzie to czasowo uniemożliwione przez wzgląd na bezpieczeństwo [...]. Szczególnie ścigane będą przez Sądy Specjalne szantaże pieniężne i wyłudzenie pieniędzy pod przykrywką „starań o uwolnienie” uwięzionych lub internowanych Polaków oraz szantaże pieniężne na ukrywających się Żydach³¹.

W kolejnym komunikacie Pełnomocnik Rządu na Kraj informował:

Spoleczeństwo polskie, wyniszczane przez bestialski terror, prześladowania i grabież okupanta, cierpi również dotkliwie od szerzących się ostatnio zbrodni popolitych, a szczególnie – bandytyzmu i szantaży. Przestępcy niekiedy – zwłaszcza gdy chodzi o zdobycie pieniędzy – działają pod płaszczkiem akcji patriotycznej [...]. W związku z tym cywilne sądy specjalne otrzymały uprawnienia do ścigania również przestępstw kryminalnych, orzekania kar aż do kary śmierci włącznie Zbrodniarze schwytni na gorącym uczynku bandytyzmu i szantażu będą niezwłocznie traceni na miejscu. Nazwiska skazanych będą ogłaszane w prasie podziemnej³².

Sądownictwo podległe Delegaturze Rządu działało na zasadach postępowania doraźnego, które zostało wprowadzone na terenie Polski 2 września 1939 r.³³ Po-

³⁰ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 VII 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 60 poz. 571); P. Szopa, „W imieniu Rzeczypospolitej...”. Wymiar..., s. 33.

³¹ Odezwia, 5 VII 1943 r., „Rzeczpospolita Polska” nr 11(62) z 7 VII 1943 r., s. 2; Obywatele Rzeczypospolitej, „Biuletyn Informacyjny” nr 27(182) z 8 VII 1943 r., s. 3.

³² AAN, AK, 203/VIII-2, Komunikat Pełnomocnika na Kraj Rzeczypospolitej Polskiej, 31 I 1944 r., k. 28; Komunikat Pełnomocnika na Kraj Rzeczypospolitej Polskiej, 31 I 1944 r., „Rzeczpospolita Polska” nr 2(74) z 7 II 1944 r., s. 2. Zgodnie z wytycznymi dla Okręgowego Kierownictwa Walki Podziemnej zawiadomienia o wydanych wyrokach CSS dopiero po ich wykonaniu miały być w formie obwieszczeń publikowane w konspiracyjnej prasie wojskowej obszaru AK. Opublikowanie ich w innych pismach zarządzał Okręgowy Delegat Rządu na Kraj, zob. AAN, AK, 203/VIII-4, Okręgowo Kierownictwo Walki Podziemnej, 17 XI 1943 r., k. 1.

³³ Rozporządzenie Rady Ministrów z 1 IX 1939 r. o wprowadzeniu postępowania doraźnego przed sądami powszechnymi w sprawach o niektóre przestępstwa (Dz.U. Nr 87, poz. 554).

nadto 27 października 1943 r. wprowadzono postępowanie doraźne³⁴, zaś 5 listopada 1943 r. zarządzeniem Rady Ministrów ustalono, że ten typ postępowania ma zastosowanie przed sądami specjalnymi przy Delegacie Rządu³⁵.

Należy również odnotować, że 20 lipca 1944 r. weszło w życie rozporządzenie o sądach karnych specjalnych, które w art. 17 ust. 1 wskazywało, że CSS-y stawały się takimi sądami karnymi³⁶. Dopiero w drugiej połowie 1943 r. CSS-y zorganizowano w siedzibach inspektoratów AK. Wskazano tam, że funkcję prokuratora przy sądzie pełnił z urzędu „Delegat do spraw oporu społecznego Kierownictwa Walki Podziemnej na obszarze inspektoratu”. Jego zadaniem było zebranie materiału dowodowego, przygotowanie pisemnego aktu oskarżenia i przekazanie go przewodniczącemu sądu, zabezpieczenie akt sądowych oraz wydanie polecenia organom likwidacyjnym do wykonania wyroku skazującego. On też przedstawiał właściwemu inspektorowi AK meldunek o wydanych i wykonanych wyrokach, celem ich opublikowania w prasie konspiracyjnej³⁷.

Powołanie Cywilnego Sądu Specjalnego w Warszawie

Jako pierwszy w kraju sąd podległy strukturom cywilnym PPP został powołany Sąd Specjalny woj. warszawskiego. Miało to miejsce w okresie listopad–grudzień 1942 r.³⁸ Nosił on kryptonim „Dworzec” i podlegał Okręgowej Delegaturze Rządu na Kraj Warszawa-Miasto³⁹. Jednak według Stanisława Koziółkiewicza i Józefa Kwasi-

³⁴ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 27 X 1943 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U. Nr 11 poz. 31).

³⁵ SPP, MSW, teka 1A, poz. 18, Zarządzenie Rady Ministrów o zmianach w organizacji sądów doraźnych i postępowaniu doraźnym, 5 XI 1943 r.

³⁶ Rozporządzenie Tymczasowej Krajowej Rady Ministrów z dnia 3 V 1944 r. o sądach karnych specjalnych (Dz.U. R.P. Nr 1, poz. 6).

³⁷ AAN, DRnK, 202/VIII-1, Postanowienie w sprawie Cywilnych Sądów Specjalnych na obszarze inspektoratów, k. 33; L. Gondek, *W imieniu Rzeczypospolitej. Wymiar sprawiedliwości w Polsce w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2011, s. 168.

³⁸ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Eugeniusza Ernsta, 7 XII 1956 r., k. 249.

³⁹ AAN, AK, 203/III-109, Meldunek „War 2664” (NN) do „Dworca”, b.m., b.d., k. 31; AAN, AK, III-171, Meldunek „War 374” (NN) do „Dworca”, b.m., b.d., k. 91; AAN, AK, III-171, Meldunek „War 774” (NN) do „Dworca”, b.m., b.d., k. 175; AIPN, GK, 317/700, Akta sprawy Eustachego Kraka, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Stanisława Koziółkiewicza, 7 XII 1956 r., k. 249; AIPN, GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Witolda Pajora, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 246; AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Pismo Stanisława Koziółkiewicza „Alfy” do „Startu” w sprawie dochodzeń śledczych, 2 IV 1944 r., k. 540; AIPN, BU, 0330/108/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczzo-

borskiego został on powołany dopiero w 1943 r.⁴⁰ „Alfa” podnosił, że przy powołaniu go na stanowisko prokuratora CSS Okręgowej Delegat Rządu Józef Kwasiborski „Niemira” doręczył mu statut sądów specjalnych⁴¹. Po kilku miesiącach sąd ten stał się również sądem dla m.st. Warszawy i rozpoznawał sprawy przekazane przez Delegaturę Rządu m.st. Warszawy. Tak opisywał powołanie tego sądu Koziółkiewicz:

Po rozmowie z Kwasiborskim mój wybór padł na Ernsta Eugeniusza. Znałem go jeszcze sprzed wojny, cieszył się nieposzlakowaną opinią, był opanowany i zrównoważony. Posiadał wysokie walory natury moralnej. Przedstawiłem mu statut i zapytałem, czy życzy sobie być przewodniczącym sądu. Następnie skontaktowałem go z „Niemirą” (pseudonim J[ózefa] Kwasiborskiego), któremu oświadczył, że przyjmuje funkcję przewodniczącego [...]. Kwasiborski odbierał ode mnie przysięgę. Do współpracy wciągnąłem trzech sędziów sądu okręgowego: Cichowskiego (zamieszkałego przy ul. Skorupki 3), Łaszkiwicza z wydziału karnego i Wecislera [sic! Ottona Wecsilę] przewodniczącego z wydziału cywilnego [...]. Po kilku miesiącach urzędowania [jako prokurator] dowiedziałem się od Kwasiborskiego, że urzęduje delegat na miasto Warszawę – Marcelli Porowski pseudonim „Sowa”. W rozmowie najpierw z Kwasiborskim, potem z Ernstem wyłoniła się sprawa, żeby ustanowić mnie także prokuratorem przy delegacie na miasto Warszawę. Wkrótce obaj delegaci oznajmili mnie jak i sędziom, że otrzymaliśmy także nominacje [sądu] na miasto Warszawę⁴².

wi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Andrzeja Czystowskiego, Warszawa, 28 I 1952 r., k. 126; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 76, 216; W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940–1945*, Warszawa 2003, s. 400; A.K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 3, Warszawa 1991, s. 172; W. Grabowski, *Struktury organizacyjne służb bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego* [w:] W. Grabowski (red.), *Organy bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego*, Warszawa 2005, s. 89; J. Marszałec, *Ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego w Powstaniu Warszawskim*, Warszawa 1999, s. 76.

⁴⁰ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56. Zeznania świadka Stanisława Koziółkiewicza, 7 XII 1956 r., k. 249; AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania podejrzanego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 47; ibidem, Wniosek dotyczący tymczasowego aresztowania Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 16 XI 1951 r., k. 17; ibidem, Protokół przesłuchania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 16 XII 1951 r., k. 57; ibidem, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Zeznania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 5 VI 1954 r., k. 385.

⁴¹ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania podejrzanego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 50–51.

⁴² AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Wyjaśnienia oskarżonego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 26 IV 1953 r., k. 308, 310.

Z kolei Eugeniusz Ernst wskazywał:

Przeprowadził ze mną rozmowę mój wieloletni kolega Stanisław Koziółkiewicz. Z rozmowy tej odniosłem wrażenie, że sąd pomyślany jest jako poważny organ składający się ze starszych, wyrobionych prawników, sędziów i adwokatów, którego wyroki mają przeciwdziałać występującym wówczas dość często prześladowaniom ludności polskiej przez osobników, którzy nawiązali współpracę z okupantem, zajmując się donosicielstwem, szantażem lub szczególnie gorliwie wykonując zarządzenia okupanta wymierzone w interesy Polaków [...]. Zgłosiłem swoją gotowość podjęcia się pracy w tym sądzie. Otrzymałem od Koziółkiewicza statut sądu, który był wydany przez ówczesny rząd emigracyjny w Londynie. Zgodnie ze statutem Sąd Specjalny miał funkcjonować przy delegacie okręgowym i miał zastrzeżoną niezależność sędziowską w wykonywaniu swoich czynności [...]. [Okręgowy] Delegat [Józef Kwasiborski „Niemira”] zawiadomił mnie, że zostałem mianowany przewodniczącym Sądu Specjalnego i wskazał statut jako podstawę prawną działalności sądu [...]. Po paru miesiącach działalności sądu dowiedziałem się, że ma być utworzony Sąd Specjalny dla miasta Warszawy i że zapadła decyzja, [a]by czynności te objął dotychczasowy sąd województwa warszawskiego [...]. Delegat [dla m.st. Warszawy], który miał pseudonim „Sowa” [Marceli Porowski] powiedział mi, że zostałem mianowany przewodniczącym Sądu Specjalnego przy delegacie rządu na m.st. Warszawę i że dotychczasowy sąd województwa ma zostać też sądem dla m.st. Warszawy⁴³.

Sędziami tego sądu byli Cichocki, Józef Łaszkiwicz i Otton Wecsy⁴⁴, zaś prokuratorem został adw. Stanisław Koziółkiewicz „Alfa”, którego powołał Okręgowy Delegat Rządu w Warszawie Józef Kwasiborski „Niemira”⁴⁵. Ponadto w sądzie było

⁴³ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Wniosek dotyczący aresztowania Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 22 II 1952 r., k. 115–116. Również Tadeusz Myśliński potwierdził, że w skład sądu wchodził Koziółkiewicz i Ernst, AIPN, BU, 01251/138/1, Protokół przesłuchania podejrzanego Tadeusza Myślińskiego, Warszawa 15 III 1949 r., k. 47.

⁴⁴ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Stanisława Koziółkiewicza, 7 XII 1956 r., k. 240–242; AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Eugeniusza Ernsta, 7 XII 1956 r., k. 249; AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania podejrzanego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 48; ibidem, Notatka informacyjna, b.m., b.d., k. 104, 105; ibidem, Protokół przesłuchania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 28 III 1953 r., k. 229–232; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 76, 216; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 400; idem, *Struktury organizacyjne...*, s. 89; A.K. Kunert, *Słownik biograficzny...*, t. 3, s. 172; W.J. Marszałec, *Ochrona porządku...*, s. 76.

⁴⁵ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmuntowi Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienaltowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 16; AIPN, BU, 0330/108/1, MSW,

dwóch wiceprokuratorów z ramienia PKB: Ludomir Sakowicz „Kryński”⁴⁶ i Kosiba⁴⁷. Sakowicz pełnił tę funkcję od 1942 do 1943 r. Potem został aresztowany przez Niemców, ale trwało to krótko i został wypuszczony. Po zwolnieniu przez kilka miesięcy nie wykonywał pracy prokuratora, którą powierzono mu ponownie w marcu 1944 r. Funkcję sprawował do końca pracy sądu w 1944 r. Zadaniem Sakowicza było analizowanie materiałów dowodowych i sporządzanie aktów oskarżenia. Osobiście nie występował przed sądem, a czynności te pełnił adw. Stanisław Koziółkiewicz „Alfa”⁴⁸.

Skład sądu skompletowany został z przedwojennych prawników-praktyków⁴⁹. Eugeniusz Ernst i Stanisław Koziółkiewicz byli przed wybuchem II wojny światowej adwokatami w Warszawie, zaś Ludomir Sakowicz w Łodzi. Józef Łaszkiewicz i Otton Wecsyli byli sędziami Sądu Okręgowego w Warszawie. W literaturze przedmiotu nie

Akta sprawy kontrolno-sledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 16 XII 1951 r., k. 56; ibidem, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Wyjaśnienia oskarżonego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 26 IV 1953 r., k. 307.

⁴⁶ AIPN, GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Zeznania świadka Alfreda Kurczewskiego, Warszawa, 18 XII 1951 r., k. 386; AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Ludomira Sakowicza, 7 XII 1956 r., k. 234–235, 237. Według Anny Machcewicz adw. Ludomir Sakowicz był sędzią tego sądu, a nie prokuratorem. Zob. A. Machcewicz, *Kazimierz Moczarski. Biografia*, Kraków 2018, s. 60. Alfred Kurczewski twierdził, że przewodniczącym sądu przy Delegaturze był Stanisław Kowalewski „Barski”, AIPN, GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Zeznania świadka Alfreda Kurczewskiego, Warszawa, 18 XII 1951 r., k. 386. Jednak według innych źródeł od końca 1942 r. był on w wywiadzie Delegatury Warszawa-miasto, a później pełnił funkcję zastępcy Okręgowego Delegata w Warszawie, zob. W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 209, 385.

⁴⁷ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Ludomira Sakowicza, 7 XII 1956 r., k. 234–235, 237; AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Stanisława Koziółkiewicza, 7 XII 1956 r., k. 240–242; AIPN, GK, 317/750, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 14/57, Zeznania świadka Stanisława Koziółkiewicza, 26 II 1957 r., k. 265; AIPN, BU, 0330/108/2, MSW, Akta sprawy kontrolno-sledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Ludomira Sakowicza, Warszawa, 18 VIII 1954 r., k. 8; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 400; Z. Krzemiński, *Kartki z dziejów adwokatury warszawskiej*, Warszawa 2008, s. 122. Być może chodzi o Stanisława Kosibę, który został mianowany aplikantem sądowym z dniem 14 XI 1931 r., zob. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości, 1932, nr 2, s. 70.

⁴⁸ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56 Zeznania świadka Ludomira Sakowicza, 7 XII 1956 r., k. 234–235, 237; AIPN, BU, 0330/108/2, MSW, Akta sprawy kontrolno-sledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Ludomira Sakowicza, Warszawa, 18 VIII 1954 r., k. 10.

⁴⁹ Zob. biogramy sędziów w aneksie.

podano pełnych danych sędziego Cichockiego. Być może chodzi o Jana Cichockiego, który przed wybuchem wojny był sędzią sądów powszechnych w Warszawie⁵⁰.

Działalność Cywilnego Sądu Specjalnego w Warszawie

Niestety nie zachowały się akta spraw CSS-u Okręgu Warszawskiego, stąd o charakterze i wynikach jego pracy można wnioskować jedynie na podstawie szczątkowej dokumentacji dochodzeniowej, orzeczeń sądu opublikowanych w prasie konspiracyjnej oraz zeznań i wyjaśnień złożonych w powojennych procesach karnych⁵¹.

Według Stanisława Koziółkiewicza:

W pracy swej [jako prokurator] powoływałem się na art. 1 statutu CSS, a nadto na powszechny kodeks karny⁵² [...]. Obejmując funkcję prokuratora CSS orientowałem się, że przyjmuje się sądownictwo doraźne. I bez statutu sądy miałyby znakomicie rozszerzone kompetencje [...]. Kwasiborski skontaktował mnie z komórką [Rada Pomocy Żydom] „Żegota”, która miała za zadanie obronę Żydów. Otrzymywałem od niej materiały i wykorzystywałem je [...]⁵³. Otrzymywałem także materiały od Komisji Sądzącej Walki Cywilnej [...], [która] czasami uważała, że pewne sprawy przekraczają jej kompetencje i przysyłała je do CSS [...]. „Start” był komórką przeznaczoną do ścigania przestępstw pospolitych [...]⁵⁴. Materiały, które do mnie dochodziły

⁵⁰ Jan Cichocki od 1934 r. był sędzią VIII Wydziału Karnego Sądu Okręgowego w Warszawie, zob. J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1934*, Warszawa 1934, s. 155; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1935*, Warszawa 1935, s. 172; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1936*, Warszawa 1936, s. 176; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1937*, Warszawa 1937, s. 181; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1938*, Warszawa 1938, s. 233; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1939*, Warszawa 1939, s. 240. Według Stanisława Koziółkiewicza Cichocki miał na imię Józef lub Julian, zob. AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania podejrzanego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 48.

⁵¹ Prokurator CSS Stanisław Koziółkiewicz w chwili wybuchu powstania warszawskiego przechowywał w swoim mieszkaniu przy ul. Skorupki 3 niewielką liczbę spraw sądu pozostających w biegu, które uległy zniszczeniu w czasie powstania, zob. AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Oświadczenie Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 7 XII 1951 r., k. 42.

⁵² Rozporządzenie Prezydenta R.P. z dnia 11 VII 1932 r. kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).

⁵³ Jak twierdziła Teresa Prekerowa, jednym z zadań „Żegoty” było zbieranie materiałów do walki z szantażem przestępczością wobec ludności żydowskiej. Zob. W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 151.

⁵⁴ Potwierdzili to również Marcei Porowski i Bolesław Kontrym, zob. AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszo-

analizowałem, czy są wystarczające do wniesienia aktu oskarżenia⁵⁵. Akt oskarżenia wnosilem wtedy, gdy z akt wynikał bezsporny fakt popełnienia przestępstwa przewidzianego w statucie CSS, jak i to, że zachodzi potrzeba wykonania wyroku w czasie okupacji. Jeżeli materiały nie były wystarczające – żądałem uzupełnienia [...]. Wypadki żądania uzupełnienia były bardzo częste. Musiałem wysłać obszerne pouczenia, co i jak należy zrobić dla ustalenia przestępstwa. Jeżeli materiał mimo uzupełnienia był niedostateczny albo jeśli od początku był niewystarczający, sam zawieszałem postępowanie i akta kierowałem do archiwum [...]. Na posiedzeniu CSS sprawę referował przewodniczący sądu lub sędzieja referent, odbywała się dyskusja, ja potwierdzałem akt oskarżenia. Jeżeli zebrany materiał dowodowy okazał się niewystarczający lub też za dane przestępstwo należało wymierzyć niższą karę niż kara śmierci, CSS wydawał postanowienie o zawieszeniu postępowania i przekazaniu sprawy sądownictwu powszechnemu. Orzeczenia miały formę normalnych wyroków sądów okręgowych [...].⁵⁶ Przewodniczący Ernst miał dwa pseudonimy. Jeden dla wyroków dotyczących okręgu warszawskiego, drugi dla miasta Warszawy. Wyroki zatwierdzał osobiście delegat umieszczając na nich swój podpis i datę [...]. Wykonane wyroki były ogłaszane wyłącznie w „Rzeczpospolitej Polskiej” [...].⁵⁷ Pierwsze dwie lub trzy sprawy rozpoznane przez CSS zostały rozplakatowane na mieście. Były to wyroki na prześladowców narodu żydowskiego [...].⁵⁸ Akta spraw

wi Ernstowi, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Zeznania świadka Marceliego Porowskiego, Warszawa, 21 VI 1954 r., k. 416; AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 29 XI 1949 r., k. 136–137. W innym miejscu Bolesław Kontrym wskazywał, że celem „Startu” była walka z donosicielstwem, łapownictwem w Policji Polskiej, osobami tropiącymi Żydów i przestępstwami pospolitymi, zob. AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 30 X 1948 r., k. 21.

⁵⁵ Taki charakter działań prokuratora wynikał z art. 245 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., którym posługiwano się posiłkowo w orzekaniu sądów PPP, zob. rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 III 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313).

⁵⁶ Miały sentencję i uzasadnienie, gdzie podane były motywy rozstrzygnięcia, zob. AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Zeznania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 5 VI 1954 r., k. 387.

⁵⁷ Pierwsze opublikowane wyroki sądu z 12 I 1943 r. i 12 II 1943 r. dotyczyły Izzydora Ossowskiego i Romana Leona Święcickiego, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4–5(56) z 11 III 1943 r., s. 14.

⁵⁸ Według Eugeniusza Ernsta część wyroków CSS została wydana, zanim zaczęto je publikować w „Rzeczpospolitej Polskiej”, zob. AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Wyjaśnienia oskarżonego Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 26 IV 1953 r., k. 320. Podobnie Tadeusz Myśliński twierdził, że pierwsze trzy wyroki wydano i wykonano w grudniu 1942 r. O ich wykonaniu zawiadomiono plakatami, AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Zeznania świadka Tadeusza Myślińskiego, Warszawa, 5 VI 1954 r.,

miały być zdeponowane [w archiwum] u „Niemiry”. Prowadziłem spis spraw, które przechodziły przez moje ręce. Uległ spaleni w czasie powstania [warszawskiego] [...]. Podczas powstania w [19]44 r. nie urzędowaliśmy⁵⁹.

Według Stanisława Koziółkiewicza sąd rozpoznawał sprawy przeciwko: funkcjonariuszom „granatowej policji”⁶⁰ podejrzewanym o kolaborację z Niemcami lub prześladowanie ludności polskiej⁶¹; obywatelom polskim za prześladowanie ludności

k. 370. W praktyce warszawskiego CSS-u zdarzyły się dwa wypadki rozplakatowania wydanych wyroków: pierwsze nastąpiło w nocy z 4 na 5 III 1943 r. – obwieszczenie o dwóch wyrokach CSS z 12 I 1943 r. na Izydora Ossowskiego i 12 II 1943 r. Romana Leona Świącickiego. Rozlepiono 2000 szt. obwieszczeń, zob. Muzeum Pamięci Powstania Warszawskiego Stowarzyszenia Grupa Historyczna „Zgrupowanie Radosław” (dalej: MPPW), Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej, b.d., fotokopia w zbiorach autora. Obwieszczenia sądu zostały one później również opublikowane w prasie konspiracyjnej, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4–5(56) z 11 III 1943 r., s. 15; *Wyrok*, „Biuletyn Informacyjny” nr 10(165) z 11 III 1943 r., s. 7–8; S. Korboński, *W imieniu Rzeczypospolitej...*, Warszawa 1991, s. 114; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939–1944*, Warszawa 1983, s. 238. Drugie obwieszczenie zawiadamiało o wyrokach CSS Okręgu Warszawskiego wydanych na: Tomasza Zdanowskiego, Franciszka Rutkowskiego, Marię Giedroyc-Mordasiewicz, Eugeniusza Magalasa, Zdzisława Wandycza, Bogusława Pilnika, Czesława Wichcińskiego vel Wiehcińskiego, zob. *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy, donosiciele i konfidenci w okupowanej Polsce 1939–1945*, Warszawa 2016, s. 105; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 144.

⁵⁹ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Wyjaśnienia oskarżonego Stanisława Koziółkiewicza, Warszawa, 26 IV 1953 r., k. 309–313, 315.

⁶⁰ „Granatowa policja” stanowiła nazwę potoczną pochodzącą od koloru mundurów tej służby. Właściwa nazwa tej formacji brzmiała Polska Policja (Polnische Polizei). Została utworzona 17 XII 1939 r. na podstawie zarządzenia Hansa Franka o organizacji polskiej Policji Generalnego Gubernatorstwa (Polnische Polizei im Generalgouvernement). W Warszawie była podległa komendantowi Ordnungspolizei, a poprzez niego dowódcy Regimentu Policji Ochronnej (Schutzpolizei Regiment Kommando Warschau) oraz szefowi miasta (StadtHauptmann). Jedynie polska Policja Kryminalna podlegała bezpośrednio Gestapo jako Wydział V Służby Bezpieczeństwa (Sicherheitsdienst), zob. Archiwum Państwowe w Lublinie, Batalion Policji w Zamościu, j.a. 82, Aufbau und Organisation der polnischen Polizei 1939–1941, Zarządzenie generalnego gubernatora H. Franka w przedmiocie organizacji Polskiej Policji, 17 XII 1939 r., k. 5–7, kopia ze zbiorów dr. Marcina Przegiętki; AIPN, GK 714/17, Dyrekcja Policji Kryminalnej w Warszawie, Schemat organizacji niemieckich władz bezpieczeństwa na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa, b.d., k. 13; AIPN, GK, 714/17, Dyrekcja Policji Kryminalnej w Warszawie, Schemat organizacji niemieckich władz bezpieczeństwa na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa, b.d., k. 13; A. Hempel, *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie*, Warszawa 1990, s. 42, 52, 66, 67; M. Korkuć, *Niemiecka Polnische Polizei. Historyczny i państwowo-prawny kontekst funkcjonowania granatowej policji w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945* [w:] T. Domański, E. Majcher-Ociesa (red.), *Policja granatowa w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, Kielce–Warszawa 2019, s. 31 i n.

⁶¹ Zachował się meldunek dotyczący funkcjonariusza Kripo sierż. Jana Putrycza. Twierdzo- no w nim: „Dalej grawituje do Niemców. Robi głównie Żydów, nadto jest duszą wszystkich akcyj.

polskiej oraz przeciwko ludności polskiej pochodzenia żydowskiego⁶²; osób winnych kolaboracji z Niemcami poprzez szczególnie gorliwe wysługiwanie się lub donosicielstwo czy udział w „łapankach”⁶³. Przekazywano mu materiały z Delegatury Rządu dla m.st. Warszawy oraz Okręgowej Delegatury Rządu w Warszawie⁶⁴.

W Departamencie Spraw Wewnętrznych Delegatury Rządu na Kraj w październiku 1942 r. powołano Komórkę Bezpieczeństwa. Jej szefem został Tadeusz Myśliński „Albert”, „Dr S”, „Mecenas”. W jej strukturach istniał Wydział Wywiadu kierowany przez Witolda Rościszewskiego „Umińskiego”. W skład wydziału wchodził m.in. oddział śledczo-wywiadowczy kierowany przez nieustalonego z nazwiska oficera policji oraz oddział wykonawczy dowodzony przez Jana Zborowskiego „Neumana”⁶⁵. Prawdopodobnie oddział wykonawczy stanowił „egzekutywę sądu”. Jak się wydaje, współpracowali z nim funkcjonariusze policji polskiej, np. jesienią 1942 r. z „Nau-manem” współpracował Stefan Zgliński, będący funkcjonariuszem IV Komisariatu Dyrekcji Policji Kryminalnej. Jego zadaniem było przeprowadzanie rozpracowań personalnych o osobach pozostających w zainteresowaniu sądu. Dotyczyło to osób współpracujących z Niemcami lub prowadzących działalność szkodliwą dla ludności. Zgliński przeprowadzał wywiady odnoszące się przede wszystkim do funkcjonariuszy policji, m.in. Mariana Szweda⁶⁶.

Według spostrzeżeń Putrycz jest następcą idei W.[illego właśc. Przemysława] Leitgebera, [Mariana] Szweda, [Władysława] Więckowskiego, [Piotra] Pupysza i innych”, AAN, AK, 203/III-109, Meldunek „War 2664” (NN) do „Dworca”, b.m., b.d., k. 31. Warto nadmienić, że osoby te były obserwowane przez struktury kontrwywiadu AK w związku z ich działalnością kryminalną. 15 IV 1944 r. zastrzelono Mariana Szweda, 13 VI 1944 r. Przemysława Leitgebera, a 23 VI 1944 r. plut. Władysława Więckowskiego, zob. AIPN, BU, 380/6/3, Kronika wydarzeń w miesiącu maju, czerwcu i lipcu 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 23 VI 1944 r., k. 30; AIPN, BU, 380/6/3, Kronika wydarzeń w miesiącu maju, czerwcu i lipcu 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 13 VI 1944 r. k. 40; AIPN, BU, 380/16/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Sprawozdanie za czas od 15 do 22 IV 1943 r. do 5 I 1944 r., k. 42.

⁶² *Odezwa*, 5 VII 1943 r., „Rzeczpospolita Polska” nr 11(62) z 7 VII 1943 r., s. 2; *Obywatele Rzeczypospolitej*, „Biuletyn Informacyjny” nr 27(182) z 8 VII 1943 r., s. 3.

⁶³ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Oświadczenie Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 7 XII 1951 r., k. 41. Podobnie wskazywał Józef Kwasiborski, ibidem, Protokół przesłuchania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 28 III 1953 r., k. 230–235.

⁶⁴ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Zestawienie zeznań Stanisława Koziolkiewicza, b.m., b.d., k. 71; ibidem, Wniosek dotyczący aresztowania Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 22 II 1952 r., k. 115–116.

⁶⁵ IPN GK 371/844/2, MBP, Akta przeciwko Tadeuszowi Myślińskiemu i innym, Protokół przesłuchania podejrzanego Tadeusza Myślińskiego, 19 VIII 1953 r., Warszawa, k. 264; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 193.

⁶⁶ AIPN, BU 0298/186, MBP, Stefan Zgliński, Raport dot. Stefana Zglińskiego, 16 VI 1951 r., Warszawa, k. 10; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Stefana Zglińskiego, 21 VII 1951 r., Warszawa, k. 29.

Z Sądem Specjalnym współpracowały różne organy, które w ramach swoich działań ujawniały przestępstwa, m.in. komórka policyjna 993/P z Wydziału Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu Oddziału II KG AK, Komisje Sądzące czy Rada Pomocy Żydom „Żegota”. Nadto postępowania w celu ujawnienia i zebrania dowodów przestępstwa prowadziły wchodzące w skład Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa m.st. Warszawy organy dochodzeniowe: Urząd Śledczy m.st. Warszawy i Ekspozytura Urzędu Śledczego m.st. Warszawy (kryptonim „Start”).

Zadaniem działającego od czerwca 1943 r. Urząd Śledczy m.st. Warszawy, dowodzonego przez Włodzimierza Lechowicza „Tomaszewskiego”, było gromadzenie informacji na temat przestępczości pospolitej, a także osób współpracujących z okupantem. Jego placówki znajdowały się w każdym komisariacie PKB. Zbieraniem informacji i rozpracowaniem osób podejrzanych zajmowali się m.in. agenci Brygady Wywiadowczej dowodzonej przez Stanisława Mikulskiego „Latawca”. Ich wyniki przedstawiano organom sądowym. Od kwietnia 1943 r. do końca lipca 1944 r. prowadzono również tygodniową kronikę „Lokator” obejmującą wydarzenia w postaci przestępstw pospolitych, zabójstw, akcji ekspropriacyjnych, a także informującą o działalności okupanta, np. aresztowaniach, „kotłach” i łapankach⁶⁷.

W maju 1943 r. w PKB powstała Ekspozytura Urzędu Śledczego (EUŚ) m.st. Warszawy kryptonim „Start”, której zadaniem było fizyczne zwalczanie bandytyzmu. Według instrukcji sporządzonej przez Bolesława Kontryma „Cichockiego” zadaniem „Startu” było zwalczanie przestępstw popełnianych przez obywateli polskich na Polakach, takich jak: zuchwałe kradzieże, napady rabunkowe i zabójstwa; szantaże i wymuszanie okupów na tle pochodzeniowym oraz pomoc w ujawnieniu Żydów; wymuszanie datków na nieistniejące organizacje niepodległościowe. W tym zakresie EUŚ miała prawo prowadzić dochodzenia, składać odpowiednie wnioski do sądów podziemnych oraz wykonywać wyroki tych sądów⁶⁸. Jej dowód-

⁶⁷ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmuntowi Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienałtowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 14; ibidem, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Witolda Pajora, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 222; W. Grabowski, *Państwowy Korpus Bezpieczeństwa – konspiracyjna policja Polskiego Państwa Podziemnego* [w:] R. Spalek (red.), *Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupacyjnej Warszawie*, Warszawa 2018, s. 150–151, 170.

⁶⁸ AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Instrukcja Bolesława Kontryma „Cichockiego” dla walki z przestępczością na terenie m.st. Warszawy, b.d., k. 405; ibidem, Instrukcja dla walki z przestępczością na terenie m.st. Warszawy, b.d., k. 409; AIPN, GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Witolda Pajora, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 241; Ibidem, Wyjaśnienia oskarżonego Stanisława Nienałtowskiego, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 248. Bolesław Kontrym wskazywał, że celem „Startu” była walka z donosicielstwem, łapownictwem w Policji Polskiej, osobami tropiącymi Żydów i przestępstwami pospolitymi, zob. AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kon-

cą został Witold Pajor „Stanisław Różycki”. Zygmunt Ojrzyński „Stefan Czarnecki”⁶⁹ został jego zastępcą⁷⁰. W gestii Pajora pozostawało m.in. zatwierdzanie oskarżeń kierowanych do CSS, zaś w wypadkach niecierpiących zwłoki decyzja o likwidacji prewencyjnej bez wyroku sądu. Rolą Ojrzyńskiego była korekta składanych

tryma, Warszawa, 30 X 1948 r., k. 21; ibidem, Protokół konfrontacji Zygmunta Ojrzyńskiego i Bolesława Kontryma, Warszawa, 23 VIII 1950 r., k. 217–218; ibidem, Protokół konfrontacji Witolda Pajora i Bolesława Kontryma, Warszawa, 1 IX 1950 r., k. 224–225, 228–229; R. Spalek, *Ekspozytura Urzędu Śledczego PKB w Warszawie – kryptonim Start. Między okupacyjną rzeczywistością a mistyfikacją procesu stalinowskiego (1943–1951)* [w:] R. Spalek (red.), *Porządek publiczny...*, s. 167; E. Romanowska, *„Wkrótce już stanę przed innym sądem...”. Prawnicy II Rzeczypospolitej represjonowani w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 2020, s. 119.

⁶⁹ Zygmunt Ojrzyński „Ostaszewski”, „Czarnecki”; w 1926 r. ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego; od 17 VII 1929 r. do 29 III 1931 r. był asesorem sądowym w okręgu Sądu Apelacyjnego w Warszawie; od 30 III 1931 r. do 1935 r. był podprokuratorem Sądu Okręgowego w Białymstoku; w latach 1935–1939 był wiceprokuratorem Sądu Okręgowego w Białymstoku; w okresie okupacji od 1940 do 1943 r. w „Związku Jaszczurczym” i NSZ; od 1943 r. służył w EUŚ „Start”; wyrokiem z 21 XII 1951 r. skazany na karę śmierci. Po wniesieniu rewizji wyrokiem Sądu Najwyższego z 10 IX 1952 r. ponownie skazany na karę śmierci. Stracony 2 I 1953 r., zob. AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół konfrontacji Zygmunta Ojrzyńskiego i Bolesława Kontryma, Warszawa, 23 VIII 1950 r., k. 217–218; ibidem, Protokół przesłuchania świadka Andrzeja Połhorzeckiego, Białystok, 7 II 1951 r., k. 256; AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Ojrzyńskiemu i innym, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Zygmunta Ojrzyńskiego, Warszawa, 15 XII 1951 r., k. 286–292, 297; ibidem, Zapisek urzędowy, Warszawa, 7 XII 1953 r., k. 562; *Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości* z 1929 r., nr 21, s. 192; *Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości* z 1931 r., nr 11, s. 98; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1932*, Warszawa 1932, s. 102; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1933*, Warszawa 1933, s. 109; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1934*, s. 246; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1935*, s. 265; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1937*, s. 289; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1938*, s. 214; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1939*, s. 220; E. Romanowska, *„Wkrótce już stanę...”*, s. 117–118; eadem, *Prokurator Zygmunt Ojrzyński (1903–1905). Zapomniana ofiara mordu sądowego*, <https://www.witrynahistoryczna.pl/artykuly/prokurator-zygmunt-ojrzynski/> [dostęp: 1.09.2020].

⁷⁰ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmuntowi Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienaltowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 5–7, 19, 21; ibidem, Zeznania świadka Włodzimierza Lechowicza, Warszawa, 18 XII 1951 r., k. 380; AIPN, GK, 317/725, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Ojrzyńskiemu i innym, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Witolda Pajora, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 225, 227; AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Wykaz pracowników „Startu”, b.d., k. 400; AIPN, BU, 0330/8/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta Bolesława Kontryma, Protokół konfrontacji Zygmunta Ojrzyńskiego i Bolesława Kontryma, Warszawa, 23 VIII 1950 r., k. 217–218; J. Marszałec, *Ochrona porządku...*, s. 66.

oskarżeń⁷¹. EUŚ dysponowała początkowo trzema, a później czterema placówkami (nr 1 – Warszawa-Praga; nr 2 – Warszawa-Śródmieście, nr 3 – Warszawa-Północ, nr 4 – Warszawa-Południe) Zajmowały się one śledzeniem i zapobieganiem przestępczości poprzez sieć informacyjną w społeczeństwie, werbowanie konfidentów w środowiskach kryminalnych, współpracę z Policją Państwową (Polnische Polizei) w zakresie rewizji i ujawniania kryjówek przestępczych. Zadaniem kierownika placówki było prowadzenie dochodzeń, sporządzanie aktów oskarżenia oraz występowanie z wnioskami o likwidację prewencyjną⁷². „Start” posiadał również grupę interwencyjno-likwidacyjną, którą dowodził Stanisław Nienaltowski „Jaszczółt”, zaś od lipca 1944 r. dziewięcioosobową grupę likwidacyjną dowodzoną przez Antoniego Staszewskiego „Orlińskiego”⁷³. Nowy oddział utworzono przez przesunięcie do „Startu” z oddziału „Sztafeta” pięciu żołnierzy wraz z „Orlińskim”. Wraz z nimi przekazano pięć pistoletów FN o kal. 7,65 mm i jeden pistolet maszynowy⁷⁴.

Łącznikiem „Startu” z CSS-em był Stanisław Rak „Zbych”, który korespondencję przekazywał do lokalu kontaktowego w sklepie „Pluton” przy ul. Nowy Świat.

⁷¹ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmunтови Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienaltowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 21; ibidem, Wyrok Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Warszawa, 21 XII 1951 r., k. 446; AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Instrukcja dla walki z przestępczością na terenie m.st. Warszawy, b.d., k. 407; AIPN BU, 0330/8/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta Bolesława Kontryma, Protokół konfrontacji Zygmunta Ojrzyńskiego i Bolesława Kontryma, Warszawa, 23 VIII 1950 r., k. 219; J. Marszałec, *Ochrona porządku...*, s. 67.

⁷² AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Ojrzyńskiemu i innym, Wyrok Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Warszawa, 21 XII 1951 r., k. 447; AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Instrukcja dla walki z przestępczością na terenie m.st. Warszawy, b.d., k. 407; AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 29 XI 1949 r., k. 137–139; R. Spalek, *Ekspozytura Urzędu...*, s. 172–173.

⁷³ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmunтови Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienaltowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 28, 30; ibidem, Wyjaśnienia oskarżonego Stanisława Nienaltowskiego, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 263; R. Spalek, *Ekspozytura Urzędu...*, s. 180

⁷⁴ AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 30 X 1948 r., k. 22; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 16 VIII 1949 r., k. 85; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 29 XI 1949 r., k. 141; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 8 XII 1949 r., k. 158; ibidem, Protokół konfrontacji Witolda Pajora i Bolesława Kontryma, Warszawa, 1 IX 1950 r., k. 224–225, 229–230.

Dokumenty z sądu były przekazywane do „skrzynki” „Startu” przy ul. Wspólnej. Czasem jej odbiorem zajmował się osobiście Ojrzyński⁷⁵.

Do marca 1944 r. „Start” rozpracował 91 spraw, zaś od 25 maja do 25 czerwca 1944 r. – 38 spraw. Po przesłaniu materiałów prokuratorowi on dopiero kierował akt oskarżenia do sądu, który rozpatrywał każdą ze spraw. W wyniku rozpoznania wskazanych wyżej spraw do marca 1944 r. zapadło 9 wyroków śmierci, zaś w późniejszym okresie wydano jeszcze 4 wyroki⁷⁶.

Według relacji Ludomira Sakowicza przesłane do osądzenia sprawy były bardzo dokładnie analizowane. Gdy dochodzenie przedstawiało kompletne materiały dowodowe wskazujące na winę osoby co do współpracy z Niemcami, sporządzał on akt oskarżenia, który przekazywał Koziolkiewiczowi „Alfie”. W sytuacji niekompletności materiału dowodowego nakazywał jego uzupełnienie. Gdy jednak brak było dostatecznych dowodów popełnienia przestępstwa lub były wątpliwości co do winy danej osoby, umarzał postępowanie i sprawę przekazywano do archiwum. Według niego czynności w tym zakresie były takie jak wykonywane w prokuraturze przed wybuchem II wojny światowej⁷⁷. Sąd był bardzo ostrożny w ferowaniu wyroków skazujących i dokładnie badał materiał dowodowy, aby uniknąć pomyłek. W wypadkach koniecznych żądał również uzupełnienia materiału dowodowego⁷⁸. Już w styczniu 1944 r. odbyła się odprawa z kierownikami placówek „Startu”, na której omawiano problemy w opracowywaniu materiału dowodowego zgodnie z wymogami CSS. Wówczas przygotowano wzór dokumentów, które miano przekazywać z rozpracowaniami do „Dworca”⁷⁹.

W instrukcji dla kierowników placówek „Startu” wskazywano m.in., że materiał dowodowy rozpracowanych spraw, mający postać sprawozdania wraz z numerem

⁷⁵ AIPN, BU, 0330/108/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Andrzeja Czystowskiego, Warszawa, 28 I 1952 r., k. 125.

⁷⁶ AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Pismo Stanisława Koziolkiewicza „Alfy” do „Startu” w sprawie dochodzeń śledczych, 2 IV 1944 r., k. 539–540; J. Marszalec, *Ochrona porządku...*, s. 63–68. Według Eustachego Kraka sąd wydawał jedynie wyroki śmierci, zob. AIPN, GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Zeznania świadka Eustachego Kraka, Warszawa, 15 XII 1951 r., k. 329.

⁷⁷ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Ludomira Sakowicza, 7 XII 1956 r., k. 234–235, 237; AIPN, BU, 0330/108/2, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Ludomira Sakowicza, Warszawa, 18 VIII 1954 r., k. 8–9.

⁷⁸ J. Marszalec, *Ochrona porządku...*, s. 68.

⁷⁹ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmuntowi Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienaltowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 26.

placówki, powinien zawierać zwięzłe przytoczenie okoliczności i faktów opisujących zdarzenie przestępne: wskazanie sprawców, rodzaj czynu, datę zdarzenia, osoby poszkodowane i krótką charakterystykę świadków. Rozpracowanie miało być prowadzone przez co najmniej dwie osoby, aby można było potwierdzić prawidłowość ustaleń. Zwracano uwagę, że w sytuacji podawania danych sprawców należało ustalić okoliczności, w jakich doszło do ich rozpoznania przez świadków (w jakich warunkach i porze dnia nastąpiło rozpoznanie; czy byli oni pewni identyfikacji). Nakazywano, aby w opracowaniach spraw unikać formułowania wniosków o karę, lecz określić stopień szkodliwości sprawcy i niebezpieczeństwo jego działania. Należało również wskazać, czy sprawca zamierza zbiec, aby uniknąć odpowiedzialności, i jak pilne jest podjęcie reakcji sądowo-karnej⁸⁰.

W piśmie do „Startu” z 2 kwietnia 1944 r. zwracającym materiały do uzupełnienia prokurator Koziółkiewicz podkreślał, że konieczne jest przesłanie pełnego

[...] minimum materiału, bez którego niemożliwe jest wydawanie orzeczeń [sądowych]. Dworzec [tj. sąd] musi rozporządzać dostatecznie skompletowanym materiałem, aby móc wyrobić sobie samodzielny pogląd na sprawę, przy czym materiał musi być zasadniczo nadesłany Dworcowi w takiej postaci, aby możliwa była krytyczna ocena tegoż materiału przez Dworzec. Materiał przesyłany Dworcowi przez Kierownictwo Startu składać się winien [...] z dwóch części: wniosku i załączonego do wniosku materiału dowodowego. Wniosek może być lakoniczny, jak to czyniło Kier.[ownictwo] Startu dotychczas. Uprasza się jedynie o unikanie we wniosku wszelkich wzmianek o osobie adresata i używanie wyłącznie terminu „Dworzec”, a to w tym celu, aby w razie przyłapania poczty rzeczą znaną do kogo poczta jest przeznaczona i w jakim stadium przesyłana sprawa znajduje się (co naturalnie da się osiągnąć w pewnej tylko mierze). Natomiast uprasza się o polecenie podwładnym komórkom, aby materiał dowodowy był nadsyłany w innej postaci. Dworzec musi mieć przed sobą o ile to tylko jest możliwe materiał podany z pierwszej ręki. W zwykłych policyjnych dochodzeniach funkcjonariusz policji sporządza protokół przesłuchania świadka, gdzie sumuje zebrany materiał i wydaje własną opinię ewentualnie. W obecnych warunkach trudno jest o zeznanie spisane przez prowadzącego dochodzenie ze świadkami i opatrzenie podpisami prowadzącego dochodzenie i świadków (naturalnie podpisanych pseudonimami). Jednakże stwierdzić należy, iż dworzec otrzymuje takie protokoły przesłuchania świadków w innych sprawach dość często i przynajmniej dążyć należy, aby zawsze, gdy to to się da uzyskać, tego rodzaju protokoły sporządzać. Jeżeli sporządzenie protokołu w powyższej formie będzie niemożliwe (co naturalnie będzie się jasno

⁸⁰ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmunтови Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienaltowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 27; AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Wytyczne dla kierowników placówek, marzec 1944 r., k. 437, 439.

tłumaczyło bezpieczeństwem konspiracji), to dążyć należy do tego, aby prowadzący dochodzenie nadsyłał Dworcowi relacje, co każda z przesłuchanych przez niego osób oddzielnie (!) zeznała tzn., aby prowadzący dochodzenie jak najściślej zanotował co każda z przesłuchanych osób zeznała, nie mieszając do tych zeznań własnych uwag i opinii. Przesłuchiwanie osoby należy, o ile to jest znowu możliwe, uprzedzić przy takich czy innych przesłuchaniach i rozpytywaniach o obowiązku mówienia prawdy i odpowiedzialności za fałszywe zeznania. O każdym z przesłuchanych świadków należy podać dane dotyczące personalii świadka, w szczególności nadmienić jaki jest stosunek świadka do podejrzanego, stopień inteligencji świadka przez wymienienie stopnia wykształcenia świadka, itd. W ogóle należy przytoczyć możliwie dużo szczegółów dotyczących charakterystyki świadka, aby dworzec miał dostateczne kryteria do oceny wiarygodności świadka. Jeżeli prowadzący dochodzenie ma dostateczne podstawy (należy je powołać) do wydania ponadto własnej opinii o świadku i jego wiarygodności to taką opinię [...] winien załączyć formułując ją odrębnie od samego zeznania [...]. Prowadzący dochodzenie winien nadsyłać wszystkie sporządzone przez niego, w sposób przedstawiony powyżej, protokoły zeznań. Jeżeli prowadzone są wywiady prowadzący dochodzenie winien sporządzać odrębne notatki podpisane przez siebie (pseudonimem), które również podlegają nadesłaniu o ile wyniki wywiadu wiążą się ze sprawą. Tymczasem dotychczasowe materiały posiadały inną postać, mianowicie jak na to wskazywały same intytulacje były to sprawozdania z czynności dochodzenia zawierające relacje o dokonanych przez prowadzącego dochodzenie ustaleniach w taki czy inny sposób. Z tych sprawozdań dworzec nie może wywnioskować co i kto ustalił oraz w jaki sposób ustalili. Nie ma w sprawozdaniach ścisłej granicy między tym co stanowi zeznanie świadków a własnym poglądem czy wnioskiem prowadzącego dochodzenie. Sprawozdanie nie stanowi materiału z pierwszej ręki a jest materiałem pośrednim, którego wartość dowodowa jest naturalnie zupełnie i nierównie mniejsza. Dlatego na przyszłość uprasza się o nadsyłanie materiału dowodowego w innym ujęciu zgodnie z rozważaniami wyżej zaznaczonymi. Ma się rozumieć poza materiałem dowodowym o którym mowa wyżej prowadzący może i powinien załączyć własne sprawozdanie, czyli podsumowanie wyników dochodzenia, gdzie właśnie mogą znaleźć wyraz własne opinie prowadzącego dochodzenie. Takie sprawozdanie będzie stanowiło bardzo cenny materiał dla dworca, ponieważ prowadzący dochodzenie jest tym czynnikiem, który przecież styka się bezpośrednio ze świadkami i materiałem sprawy. Wszystkie podpisy pod nadsyłanym materiałem winny być przez Kierownika Startu omówione: winny być wzmianki czy pochodzą od osób urzędowych pracujących w Starcie czy też od kogo innego (w tym ostatnim wypadku konieczne wyjaśnienie dotyczące osoby, która się podpisała pseudonimem celem zorientowania dworca o kogo chodzi: oczywiście nazwisk osób związanych z organizacją nie należy wymieniać). Nadsyłany materiał winien zawierać możliwie dokładne personalia osoby podejrzaney: imię, nazwisko, data urodz.[enia], imiona rodziców, i panieńskie nazwisko matki, miejsce urodzenia, zawód, uprzednia karalność, zamieszkanie, itd., wszystko to naturalnie w miarę

możliwości. Czyn zarzucany musi być dokładnie sprecyzowany. Dochodzenie musi ustalić datę i miejsce popełnienia czynu zarzucanego (w nadesłanych sprawach nie zawsze miało to miejsce). Musi być w toku dochodzenia należycie wyświetlona istota zarzucanego czynu. Ogólnikowe ustalenia spowodują w sposób pewny, iż dworzec zwróci sprawę celem uzupełnienia dochodzenia co wytworzy szkodliwą zwłokę. Jeżeli podejrzanemu zarzuca się kilka przestępstw lepiej wyjaśnić dokładnie sprawę jednego z tych przestępstw niż przeprowadzać niedokładne dochodzenie co do wielu czynów. Wyżej wymienione uwagi są wyrazem nie tylko poglądów niżej podpisanego, ale dworca w ogóle⁸¹.

Jak napisano w jednym z meldunków „Startu” z maja 1944 r., działanie sądu „nie liczące się z warunkami pracy konspiracyjnej było nastawione na jak największą ilość materiału dowodowego w sprawach, materiału opartego wyłącznie na relacjach pisemnych”⁸². Witold Pajor „Różycki” zawiadamiał, że w czerwcu 1944 r. w placówkach „Startu” wprowadzono jednolitą formę protokołów zameldowania o przestępstwie, kierując się zaleceniami „Dworca”. Powyższe protokoły oraz protokoły przesłuchania świadków zawierały również pouczenie o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania i zawiadomienia o przestępstwie. Brak uprzedzenia osób o tej odpowiedzialności uniemożliwiał wyciągnięcie konsekwencji prawnych za fałszywe zawiadomienie czy zeznania. Pajor twierdził, że wdrożono placówki do lepszego opracowania materiałów dowodowych, przez co odpadła konieczność ciągłego odsyłania ich przez sąd do uzupełnienia. W okresie sprawozdawczym przesyłano do sądu sprawy 38 osób, sąd zaś wydał wyroki jedynie na 4 osoby⁸³. Zestawienie spraw „Startu” za maj 1944 r. wskazuje, że do uzupełnienia materiału dowodowego zwrócono z sądu 22 sprawy, a w czerwcu 1944 r. – 3 sprawy⁸⁴. Może to potwierdzać, że placówki wywiadowcze podniosły jakość prowadzonych działań i sporządzanych dokumentów zgodnie z wymogami sądu.

Materiały dowodowe były przekazywane prokuratorowi przez łącznika. Następnie Koziółkiewicz po ich analizie sporządzał akt oskarżenia. Był on wraz z materiałem dowodowym przesyłany przewodniczącemu sądu Ernstowi, który wyznaczał posiedzenie sądu. Rozprawy sądowe odbywały się najczęściej w mieszkaniu Eugeniusza Ernsta przy ul. Poznańskiej, a kilka z nich odbyło się w mieszkaniu Koziółkiewicza. Sąd orzekał w składzie trzech sędziów, którzy w razie wydania wyroku

⁸¹ AIPN, GK, 317/733/2, Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, Akta w sprawie Witolda Pajora i innych, Pismo Stanisława Koziółkiewicza „Alfy” do „Startu” w sprawie dochodzeń śledczych, 2 IV 1944 r., k. 539–540.

⁸² AIPN, GK, 317/733/2, Sprawozdanie miesięczne „Startu” za maj 1944 r., b.d., k. 427.

⁸³ AIPN, GK, 317/733/2, Sprawozdanie miesięczne „Startu” za okres od 25 V 1944 r. do 25 VI 1944 r., b.d., k. 431–434.

⁸⁴ AIPN, GK, 317/733/2, Zestawienie spraw za maj 1944, b.d., k. 455–463; ibidem, Zestawienie spraw za czerwiec 1944, b.d., k. 464–476.

podpisywali go. Stanisław Koziolkiewicz twierdził, że uczestniczył w rozprawach, w czasie których popierał akt oskarżenia. Wydany wyrok, w zależności jakiego terenu dotyczył, był przesyłany do zatwierdzenia Marcelemu Porowskiemu lub Józefowi Kwasiborskiemu⁸⁵. W razie wydania wyroku skazującego sąd orzekł jedynie karę śmierci. Według Eugeniusza Ernsta jedna ze spraw została rozpoznana już po faktycznym dokonaniu likwidacji wobec bezpośredniego niebezpieczeństwa, jakie stwarzała osoba zlikwidowana (tzw. likwidacja prewencyjna)⁸⁶.

W kwestii wyroków wydanych przez sąd Marceli Porowski wspominał:

Wyjaśniono mi, że według przepisów „londyńskich” wyroki sądów są prawomocne i że podlegają one wykonaniu zaraz albo należy odroczyć to wykonanie w związku z nasileniem represji niemieckich. Ze swego uprawnienia do odroczenia wyroku skorzystałem bodajże tylko dwa razy. Wykonanie wyroku Sądu prokurator zalecał Kierownictwu Walki Cywilnej bądź też tzw. „Startowi” [...]. Wyroki Sądu z odpowiednimi ich uzasadnieniami prokurator Sądu przynosił mi z reguły do mojego biura urzędowego na Placu Teatralnym⁸⁷.

Po zatwierdzeniu wyroku był on przesyłany do wykonania „Startowi”⁸⁸.

Według Józefa Kwasiborskiego CSS w Warszawie działał do 1 sierpnia 1944 r., zaś w czasie powstania warszawskiego jego funkcje przejął Wojskowy Sąd Specjalny AK⁸⁹. Eugeniusz Ernest podnosił, że podległy mu CSS do wybuchu powstania warszawskiego wydał 41–45 wyroków skazujących, które opublikowano w organie prasowym Delegatury Rządu na Kraj „Rzeczpospolita Polska”⁹⁰. Z kolei Eustachy

⁸⁵ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania podejrzanego Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 49–50.

⁸⁶ AIPN, BU, 0330/108/1, Wniosek dotyczący aresztowania Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 22 II 1952 r., k. 116–117.

⁸⁷ M. Porowski, *Moja praca w konspiracji*, cyt. za: M.M. Drozdowski, *Marceli Porowski. Prezydent powstańczej Warszawy. Działacz samorządowy, Delegat rządu RP na m.st. Warszawa*, Warszawa 2010, s. 136.

⁸⁸ AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Plan śledztwa przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi ps. „Alfa”, Warszawa, grudzień 1951 r., k. 31.

⁸⁹ AIPN, BU, 0330/108/1, Wniosek dotyczący tymczasowego aresztowania Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 16 XI 1951 r., k. 17; ibidem, Protokół przesłuchania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 16 XII 1951 r., k. 58.

⁹⁰ AIPN, GK, 317/700, Protokół rozprawy sądowej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 132/56, Zeznania świadka Eugeniusza Ernsta, 7 XII 1956 r., k. 249. Analiza numerów „Rzeczpospolitej Polskiej” od 1943 r. do 1 VIII 1944 r. wskazuje, że ukazało się w niej 28 obwieszczeń o skazaniu przez warszawski CSS na karę śmierci. W 1942 r. nie podawano informacji o wyrokach sądu. Według innych ustaleń sąd ten wydał około 60–80 wyroków śmierci, zob. M. Gałęzowski, *Ernst Eugeniusz Juliusz* [w:] A. Redzik (red.), *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. III, z. 1, Warszawa 2018, s. 99; AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stani-

Krak wskazywał, że do sądu przekazano 100 spraw celem osądzenia, a 60 z nich zakończyło się wydanymi wyrokami śmierci⁹¹.

W jednym z meldunków AK z wiosny 1943 r. pisano:

Stosunkowo duża ilość wykonanych wyroków na różnych szkodników narodowych dodatnim echem odbiła się w społeczeństwie. W pierwszym rządzie dużo policji i urzędników zostało pohamowanych w swej gorliwości służbowej. Wszystkie kana-
le, które nabroily i miały dalej broić, w przerażeniu ucichły, manifestując głośno swój patriotyzm. W urzędach zapanowała psychoza niepewności, przy robieniu różnych świństw jeden drugiego się boi, gdyż nie jest wiadomym, kto pracuje w organizacji. Ogół społeczeństwa został otrząśnięty z bierności czując już wyraźnie zbrojny ruch podziemny i że zemsta za wszystkie krzywdy zaczyna być realna. Niemcy po zabitych wiernych parobkach wcale nie rozpaczają, bardzo często nie prowadzą nawet prowizorycznego dochodzenia⁹².

Podsądni Temidy

Większość podsądnych Sądu Specjalnego Delegatury Rządu w Warszawie stanowili polscy funkcjonariusze policji (Polnische Polizei), którzy działali na szkodę obywateli polskich. Poza tym rozpoznawano sprawy osób z innych grup zawodowych działających na szkodę społeczeństwa polskiego⁹³. Niestety z uwagi na to, że nie zachowały się akta spraw sądowych, można jedynie przedstawić sylwetki i działania

sławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Wniosek dotyczący aresztowania Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 22 II 1952 r., k. 117.

⁹¹ AIPN, GK, 317/724, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Ojrzyńskiemu i innym, Akt oskarżenia przeciwko Witoldowi Pajorowi, Zygmunutowi Ojrzyńskiemu, Stanisławowi Nienalutowskiemu i Andrzejowi Czystowskiemu, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 17.

⁹² AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały wywiadu i kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za czas 27 V 1943 r. – 2 VI 1943 r., k. 157.

⁹³ Z zachowanych dokumentów wynika, że patrole KWP co najmniej dwie osoby zastrzeliły jako szkodników: Józefa Piotrowskiego za skupowanie banknotów 500 zł po niższej cenie oraz Franciszkę Sas za sprzedaż słoniny po 600 zł za 1 kg, zob. AAN, 203/X-29, Obwieszczenie KWP m.st. Warszawy, 31 VII 1944 r., k. 3. Niestety brak jakichkolwiek informacji, czy było to wynikiem decyzji sądowych. W obwieszczeniu wskazano co prawda zdanie „wyroki wykonały nasze doraźne patrole kontrolne”, lecz wobec braku dokumentów nie można stwierdzić, czy w rzeczywistości wydano wyroki CSS. Niezależnie jednak od tego takie działanie ww. osób nie powinno pociągać za sobą sankcji w postaci ich zabicia. W zakresie banknotów prawdopodobnie wynikało to z faktu, że sklepy nie chciały przyjmować banknotów o wysokich nominałach. W publikacji „Dzień Warszawy” z 28 VII 1944 r. podawano: „Na rynku zabrakło drobnych banknotów. Wszyscy pozostali z »góralami«, których żaden sklep nie chce przyjmować, bowiem ktoś, kto zrobił na tym dobry interes, puścił plotkę, że Niemcy wycofują 500-złotówki”. Zob. W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, Kraków 1974, s. 568.

nielicznych, którzy według publikacji w prasie konspiracyjnej Delegatury Rządu na Kraj zostali oskarżeni i skazani przez ww. sąd.

W odniesieniu do st. sierż. Karola Bartla pisano, że wrześniu 1939 r. był wywiadowcą niemieckiej żandarmerii polowej. Później służył w Policji Kryminalnej w Warszawie. Zarzucano mu wydanie w ręce niemieckie szeregu Polaków, napady rabunkowe oraz wymuszenia mienia. Twierdzono również, że był gestapowcem i przywłaszczał sobie mienie żydowskie z getta⁹⁴.

Mieczysław Darmaszek zadenuncjował Niemcom wiele osób, które zostały aresztowane, m.in. właściciele fabryki „Magnet”, członków klubu piłki nożnej „Polonia” oraz dwie członkinie Kobięcych Patroli Minerskich z Kedywu Okręgu Warszawskiego AK⁹⁵.

St. sierż. Konstanty Detz służył początkowo w Policji Kryminalnej w Grójcu, a następnie w Dyrekcji Policji Kryminalnej w Warszawie. Zarzucano mu pobieranie „haraczów” od ukrywających się Żydów, przetrzymywanie w areszcie obywateli polskich w celu wymuszenia okupu oraz współpracę z Gestapo w charakterze konfidenta⁹⁶.

⁹⁴ AAN, AK, 203/III-112, Raport nr 104 z 993/P, 15 V 1944 r., k. 14; AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 22; AIPN, BU, 200/1/5, MSW, Wykaz funkcjonariuszy Gestapo, członków NSDAP i żandarmerii rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej (teren województwa warszawskiego). Nazwiska na litery A–Z, poz. 19, 23, b.d., k. 9; AIPN BU, 380/1/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1941 r., Sprawozdanie KW za czas 19–26 V 1941 r., 26 V 1941 r., k. 51; AIPN, BU, 380/1/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1941 r., Sprawozdanie KW za czas 16–23 VI 1941 r., 23 VI 1941 r., k. 71; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 2 IX 1943 r. – 10 IX 1943 r., k. 89; AIPN, BU, 1558/49, MBP, Kolaboranci – listy, wykazy, Raport „Gabrysia (NN), b.m., b.d., k. 183; *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7; C.J. Lis, *Likwidatorzy zdrajców. Z wyroków Polski Podziemnej*, Katowice 2019, s. 120.

⁹⁵ AAN, AK, 203/X-61, Komenda Obszaru Warszawa. Meldunki i informacje o osobach współpracujących z Gestapo, Raport, b.m., b.d., k. 15; ibidem, Raport „Lwowiaka” (NN), b.m., 9 III 1944 r., k. 17; ibidem, Raport Anny Rószkiewicz-Litwinowiczowej „Lali”, b.m., 9 III 1944 r., k. 17; AAN, AK, 203/X-100, Komenda Obszaru Warszawa, Raport specjalny 12/44, b.m., 21 III 1944 r., k. 113; AIPN, BU, 1558/45, Komenda Główna Armii Krajowej. Oddział II Informacyjno-Wywiadowczy. Wydział Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu „Wd-69”, Konfidenti, b.m., 2 VIII 1943 r., k. 211; H. Witkowski, *Kedyw Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej w latach 1943–1944*, Warszawa 1985, s. 307. Więcej na temat działania i likwidacji Mieczysława Darmaszka: B. Szyprowski, *Aresztowanie Jadwigi Kuberskiej „Mei” i Ireny Kalinowskiej „Ludki” oraz likwidacja konfidenta Mieczysława Darmaszka*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2020, nr 1, s. 102–137.

⁹⁶ AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 80; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4.

Kpr. Piotr Durant służył w XXVI Komisariacie Policji w Warszawie. Według kontrwywiadu AK prześladował obywateli polskich pochodzenia żydowskiego. Ponadto 30 października 1943 r. został zatrzymany za napad rabunkowy⁹⁷.

Sierż. Teodorem Gorzochem kontrwywiad AK zainteresował się już w 1941 r. Początkowo służył on w Policji Kryminalnej w Grójcu, a następnie w XXII Komisariacie Policji w Warszawie. W czasie okupacji przyjął obywatelstwo ukraińskie. Twierdzono również, że był na usługach Gestapo jako prowokator, bowiem przekazywał funkcjonariuszom policji otrzymaną od znanych mu osób prasę konspiracyjną, a następnie denuncjował ich Niemcom. Poza tym przetrzymywał w areszcie policyjnym obywateli polskich w celu wymuszenia okupu⁹⁸.

W raportach AK wskazywano, że Tadeusz Karcz, będący agentem Kripo tzw. „brygady bandyckiej”, w miejscu zamieszkania miał negatywną opinię. Postrzelił funkcjonariusza policji z posiadanej broni. Był konfidentem Gestapo i wraz z Przemysławem (w raporcie określanym jako Willy) Leitgeberem prowadził działalność wymierzoną w Polaków pochodzenia żydowskiego: przekazywał ich w ręce niemieckie i wymuszał okupy⁹⁹.

⁹⁷ AAN, AK, 203/III-118, Meldunek 993P, 13 IX 1943, k. 79; AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 35, 83, 95a; AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Pismo Stanisława Koziółkiewicza „Alfy” do „Startu”, Warszawa, 15 I 1944 r., k. 401; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 3–10 XI 1943 r., k. 164.

⁹⁸ AIPN, BU, 200/1/5, MSW, Wykaz funkcjonariuszy Gestapo, członków NSDAP i żandarmerii rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej (teren województwa warszawskiego). Nazwiska na litery A–Z, poz. 95, 99, b.d., k. 36–38, 40; AIPN, BU, 380/2/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1941 r., Sprawozdanie KW za czas 22–30 VIII 1941 r., 30 VIII 1941 r., k. 20; AIPN, BU, 380/2/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1941 r., Sprawozdanie KW za czas 24–31 X 1941 r., 1 X 1941 r., k. 69; AIPN, BU, 380/3/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1942 r., Sprawozdanie KW za czas od 24 X 1943 r. do 31 XI 1942 r., Warszawa, b.d., k. 76; AIPN, BU, 380/9/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 2 X 1943 r. do 3 I 1944 r., Raport informacyjny nr 46/43 za okres od 31 X 1943 r. do 6 XI 1943 r., Warszawa, b.d., k. 45; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.83, Warszawa, 19 XI 1943 r., k. 141; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Raport ogólny, Warszawa, 6 XII 1943 r., k. 151.

⁹⁹ AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 63, 155; AIPN, BU, 380/3/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1942 r., Sprawozdanie KW za czas od 3 XI 1943 r. do 11 XI 1942 r., Warszawa, b.d., k. 53; AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 28/43 za okres od 3 VII 1943 r. do 10 VII 1943 r., Warszawa, b.d., k. 22; AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 32/43 za okres od 25 VII 1943 r. do 31 VII 1943 r., Warszawa,

Plut. Józef Osipiak z I Komisariatu Policji Kryminalnej współpracował z Gestapo oraz zajmował się denuncjacją i likwidowaniem osób pochodzenia żydowskiego, a także przywłaszczaniem ich mienia. Współpracował w tym procederze z Marią Szwedem i Władysławem Więckowskim. Ponadto 19 sierpnia 1943 r. zażądał od dwóch bogatych mieszkańców domu przy Al. Jerozolimskich 23 dostarczenia 25 000 zł na rzekomą działalność konspiracyjną. Wobec odmowy przekazania pieniędzy wydał ich w ręce niemieckie¹⁰⁰.

Izydor Ossowski był urzędnikiem warszawskiego Arbeitsamtu. Określano go jako nadgorliwca i służalca niemieckiego prześladowającego młodzież polską. Ponadto trudnił się „łapówkarstwem”¹⁰¹.

Już wiosną 1941 r. meldunki podziemia przedstawiały Bogusława Pilnika jako byłego strażnika więziennego z „Pawiaka” i współpracownika Gestapo. W marcu 1941 r. spowodował aresztowanie członków Tajnej Armii Polskiej. Chodził uzbrojony i groził ludziom aresztowaniem. Był podejrzewany o dokonywanie zabójstw Polaków. Podnoszono również, że był agentem Gestapo i wydawał w ich ręce obywateli polskich narodowości żydowskiej. Informowano, że był przodownikiem Straży Więziennej i brał udział w przesłuchaniach, podczas których bił zatrzymanych¹⁰².

b.d., k. 62–63; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 10–17 XI 1943 r., k. 177; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 181.

¹⁰⁰ AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 11; AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 26; AIPN, BU, 380/13/3, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 95, Warszawa, 12 I 1944 r., k. 6; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 18–25 VIII 1943 r., k. 71–72; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 1–8 XII 1943 r., k. 207; AIPN, BU, 380/16/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Sprawozdanie za czas od 28 XII 1943 r. do 5 I 1944 r., k. 7, 10; *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

¹⁰¹ AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały wywiadu i kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za czas 13–20 I 1943 r., k. 49; Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej, b.d., MPPW, fotokopia w zbiorach autora; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4–5(56) z 11 III 1943 r., s. 15; *Wyrok*, „Biuletyn Informacyjny” nr 10(165) z 11 III 1943 r., s. 7–8; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 144; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 235; J. Wilamowski, *Srebrniki Judasza. Zdrada i kolaboracja. Konfidenci niemieckich władz bezpieczeństwa w okupowanej Polsce 1939–1945*, Warszawa 2004, s. 149.

¹⁰² AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 161; AIPN BU, 380/1/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1941 r., Sprawozdanie KW za czas 16–23 VI 1941 r., 23 VI 1941 r., k. 67; AIPN BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 71, Warszawa, 31 VIII 1943 r., k. 66; AIPN BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 6–13 VII 1943 r., k. 22; AIPN BU, 200/1/3, MSW, Wykaz osób występujących w materiałach archiwalnych okresu okupacji rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej. Tom III. Nazwiska na

Plut. Bolesław Szostak z Agencji Śledczej I Komisariatu Policji w Warszawie dokonywał wymuszeń okupów od obywateli polskich żydowskiego pochodzenia pod groźbą oddania tych osób w ręce okupanta¹⁰³.

Według meldunków podziemia ppor. Roman Świącicki, który był zastępcą kierownika XV Komisariatu Policji pozostawał w stałym kontakcie z Niemcami, co wykorzystywał do wymuszania okupów za udzielane aresztowanym przysługi. Pobierał „łapówki” od kupców, urządzał obławy na osoby szmuglujące żywność do Warszawy, a także brał udział w łapaniach na przymusowe roboty w III Rzeszy¹⁰⁴.

Wilhelm Westrych był volksdeutschem, który wydał w ręce niemieckie kilkunastu Polaków mieszkających w Pyrach. Część z nich została wysłana do obozu koncentracyjnego¹⁰⁵.

Tomasz Zdanowski był adwokatem. Prowadził działalność konfidencką na rzecz nieprzyjaciela, szczególnie tropił wyrabianie i posługiwanie się przez Polaków fałszywymi dokumentami. Wydał w ręce niemieckie dziewięć osób, które wywieziono do KL Auschwitz-Birkenau, gdzie zmarły. Z meldunków wynikało, że był urzędnikiem Gestapo oraz brał „łapówki”¹⁰⁶.

lityry O-S, poz. 455, b.d., k. 44-48; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasiczny, *Zdrójcy...*, s. 105; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 416.

¹⁰³ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943-1944, b.d., k. 70; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Raport ogólny, Warszawa, 6 XII 1943 r., k. 151; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 27 X 1943 r. - 3 XI 1943 r., k. 159; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4(76) z 26 III 1944 r., s. 9; *Pismo Cezarego Prachtal-Morawińskiego „Justyna” do Komórki Likwidacyjnej, 10 VIII 1943 r.* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa Armii Krajowej. Dokumenty - rok 1943*, wyb. i oprac. H. Rybicka, Warszawa 2006, s. 99-100; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 274-275; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 285.

¹⁰⁴ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943-1944, b.d., k. 53; AIPN, BU, 380/1/3, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za 1941 r., Sprawozdanie KW za czas 3-11 X 1941 r., 11 X 1941 r., k. 52; AIPN, BU, 380/13/3, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Załącznik do R. 47, Warszawa, b.d., k. 166, 170; AIPN, BU, 1558/60, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Komenda Główna Armii Krajowej, Wydział Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu, Raport „Kruka”, b.m., b.d., k. 42; ibidem, Raport „Kruka”, b.m., b.d., k. 45.

¹⁰⁵ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943-1944, k. 432; AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 40/43 za okres od 18 IX 1943 r. do 25 IX 1943 r., Warszawa, b.d., k. 152.

¹⁰⁶ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943-1944, b.d., k. 128, 140; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Raport ogólny, 9 IX 1943 r., k. 74; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 15(66) z 30 VIII 1943 r., s. 4; AIPN, BU, 380/17/1, SUSW, Meldunki i informacje kontrwywiadu AK, Sprawozdanie nr 25/43 za okres 4-10 VII 1943 r., k. 100.

Jan Żmirkowski z zawodu był tokarzem. Informowano, że wraz z bratem Kazimierzem był konfidentem Gestapo i należał do siatki agenturalnej Alfreda Milkego¹⁰⁷. Zarzucano mu wydanie w ręce niemieckie wielu rodzin na Powiślu, w tym rodziny Miłostaków, która została rozstrzelana w 1942 r. Dokonywał również napadów rabunkowych. 5 września 1943 r. został zatrzymany przez Polską Policję za czyny kryminalne i osadzony w areszcie. Jednak 23 września 1943 r. został wypuszczony z aresztu na polecenie Gestapo¹⁰⁸.

Podmiotami działania sądu w zakresie krzywdzenia ludności polskiej, w tym pochodzenia żydowskiego, byli również funkcjonariusze Polnische Polizei pełniący służbę w obozie karnym zwanym „Gęsiówką”. Obóz ten mieści się w gmachu dawnych koszar Artylerii Koronnej i Korpusu Inżynierów Koronnych przy ul. Gęsiej 24, które przed wybuchem II wojny światowej pełniły funkcję więzienia wojskowego. W okresie od jesieni 1940 r. do lata 1941 r. Niemcy utworzyli tu Centralny Areszt dla dzielnic żydowskiej (Zentralarrest für jüdischen Wohnbezirk). Jesienią 1942 r. na terenie „Gęsiówki” stworzyli wychowawczy obóz pracy policji bezpieczeństwa (Arbeitserziehungslager der Sicherheitspolizei Warschau). Obóz był przeznaczony dla Polaków, którzy popełnili drobne wykroczenia przeciwko okupantowi, np. naruszenie godziny policyjnej, zatrzymanie bez dokumentów, czarnorynkowy handel, szmugiel, czy zwolnionych z Pawiaka (którym win nie udowodniono). Tymczasowo trafiali do niego także Żydzi, których ujęto po aryjskiej stronie. Od lipca 1943 r. funkcjonował jako Obóz Koncentracyjny Warschau (Waffen-SS Konzentrationslager Warschau). W tym czasie przywożono do „Gęsiówki” Żydów z różnych krajów okupowanych, których wykorzystywano do prac porządkowych na obszarze zniszczonego getta¹⁰⁹. Warszawska Temida podlegała Delegaturze Rządu na Kraj

¹⁰⁷ SS-Rottenführer Alfred Milke (Mielke) – od września 1939 r. funkcjonariusz referatu III B5, a następnie IVA 3d (organizacje wojskowe i nierozpoznane) warszawskiego Gestapo. Stworzył siatkę niebezpiecznych konfidentów, którzy „penetrowali” polskie podziemie, R. Domańska, *Policja Bezpieczeństwa dystryktu warszawskiego i jej więzienie śledcze „Pawiak”*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1978, t. 28, s. 216–217; P. Stachiewicz, *Parasol. Dzieje oddziału do zadań specjalnych Kierownictwa Dywersji Komendy Głównej Armii Krajowej*, Warszawa 1984, s. 217.

¹⁰⁸ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczypospolita Polska” nr 5(77) z 28 IV 1944 r., s. 6; AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 131, 147; AIPN, BU, 200/1/4, MSW, Wykaz osób występujących w materiałach archiwalnych okresu okupacji rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej. Tom IV. Nazwiska na litery T–Ż, poz. 775, b.d., k. 98; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 17–24 XI 1943 r., k. 190; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 323.

¹⁰⁹ AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały wywiadu i kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za czas 13–20 IV 1943 r., k. 97; ibidem, Sprawozdanie za czas 28 IV 1943 r.–4 V 1943 r., k. 109–110; AIPN BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 18–25 VIII 1943 r., k. 70; ibidem, Sprawozdanie za czas 25 VIII 1943 r. – 1 IX 1943 r., k. 80; AIPN, BU, 380/19/1, Dokumenty wywiadu

rozpoznawała m.in. sprawy trzech funkcjonariuszy policji: plut. Antoniego Rozmusa, plut. Józefa Sandomierskiego i sierż. Zdzisława Wandycza, którzy znęcali się nad osadzonymi w „Gęsiówce”. W meldunkach pisano, że konieczna jest bezwzględna i szybka likwidacja tych funkcjonariuszy¹¹⁰.

W meldunkach AK wskazywano, że „najbardziej gorliwy w tej służbie okazał się [Józef] Sandomierski [...], plutonowy policji kryminalnej przeniesiony z Mińska Maz.”¹¹¹ Prowadził wyczerpujące ćwiczenia fizyczne, a także kopał i bił więźniów, np. pobił do nieprzytomności dwóch więźniów, którzy mieli przy sobie żywność w postaci chleba i smalcu. Później Sandomierski odebrał im wiktuały¹¹². Według kolejnego doniesienia AK miał w 1942 r. podczas rewizji domowej w Mińsku Mazowieckim zastrzelić dwóch mężczyzn, u których znaleziono pistolet maszynowy¹¹³.

W odniesieniu do plut. Antoniego Rozmusa z XXVI Agentury Kryminalnej w Warszawie pisano, że prowadził w obozie karne ćwiczenia, swoim działaniem doprowadził do pobicia przez SS-mana jednego z więźniów za niewielkie wykroczenia, a także przyjmował „łapówki” za wyznaczanie więźniów do pracy na terenie miasta czy przywłaszczał pieniądze przekazywane przez rodziny więźniów na zakup żywności. Informowano, że znęcał się nad uwięzionymi¹¹⁴.

i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Meldunek 993/P, 18 III 1943 r., k. 58; W. Bartoszewski, *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944. Terror hitlerowski w okupowanej Warszawie*, Warszawa 2008, s. 236; A. Król, *Kompleks więzienny „Gęsiówka”*, <https://zapisyterroru.pl/dlibra/context?id=context38> [dostęp: 17.11.2020]; *Meldunek „Hanny”*, b.d., <https://www.zapisyterroru.pl/dlibra/show-content?id=148&> [dostęp: 17.11.2020].

¹¹⁰ AAN, AK, III/170, Raport dot. obozu przy ul. Gęsiej 24, 8 VI 1943 r., k. 34; AIPN BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 6–13 X 1943 r., k. 130.

¹¹¹ AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały wywiadu i kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za czas 28 IV 1943 r. – 4 V 1943 r., k. 110; *Meldunek „Hanny”*, b.d., <https://www.zapisyterroru.pl/dlibra/show-content?id=148&> [dostęp: 17.11.2020].

¹¹² Ibidem.

¹¹³ AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały wywiadu i kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za czas 2–9 VI 1943 r., k. 167.

¹¹⁴ AAN, AK, III/170, Raport dot. obozu przy ul. Gęsiej 24, 8 VI 1943, k. 34; AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 10; AIPN, BU, 200/1/3, MSW, Wykaz osób występujących w materiałach archiwalnych okresu okupacji rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej. Tom III. Nazwiska na litery O–S, poz. 520, b.d., k. 86–87; AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały wywiadu i kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za czas 28 IV 1943 r. – 4 V 1943 r., k. 110; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 3–11 VIII 1943 r., k. 51; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 6–13 X 1943 r., k. 130–131; AIPN, BU, 380/19, SUSW, Dokumenty wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Meldunek 993/P, 18 III 1943 r., k. 58; *Meldunek „Hanny”*, b.d., <https://www.zapisyterroru.pl/dlibra/show-content?id=148&> [dostęp: 17.11.2020].

W stosunku do sierż. Zdzisława Wandycza informowano, że był komendantem placu w obozie i „wzorem” niemieckim traktował więźniów nieludzko. Ponadto jako intendent wydzielał więźniom zmniejszone racje żywnościowe, a uzyskany w ten sposób chleb sprzedawał, zatrzymując pieniądze dla siebie. Gdy więźniowie chcieli wymienić bieliznę i buty, bił ich i groził osadzeniem na „Pawiaku”¹¹⁵.

Wykonywanie wyroków

Po wydaniu wyroku śmierci przez sąd konieczne było jego wykonanie. Zajmowały się tym grupy likwidacyjne, którym zlecano przeprowadzenie ich niezależnie od tego, czy organy te podlegały Delegaturze Rządu czy podziemnym strukturom wojskowym. Działo się tak pomimo tego, że zgodnie z wytycznymi Kierownictwa Walki Podziemnej wykonanie wyroku skazującego wydanego przez CSS miało być „obowiązkiem cywilnych organów wykonawczych”, a nie oddziałów podległych właściwym dowódcom AK. Jedynie do czasu zorganizowania cywilnych organów egzekucyjnych organy AK mogły na wniosek Okręgowego Delegata Rządu „pomóc wyjątkowo w wykonywaniu wyroków”¹¹⁶. Później zmodyfikowano to stanowisko, twierdząc, że egzekwowanie wyroków powinno być „zasadniczo przeprowadzane przez komórki likwidacyjne delegatów Rządu”¹¹⁷. Zgodnie jednak z tymi wytycznymi Okręgowym Kierownikiem Walki Podziemnej był dowódca właściwego Okręgu AK¹¹⁸. Być może powierzenie wykonawstwa wyroków CSS w Warszawie również oddziałom *stricte* wojskowym było wynikiem szybszej łączności kierownika KWP z podległymi mu oddziałami wojskowymi lub trudnościami z ich wykonaniem przez organy Delegatury Rządu.

Wyroki sądu wydane na Izydora Ossowskiego i Romana Święcickiego¹¹⁹ wykonała grupa bojowa podległa Witoldowi Rościszewskiemu „Umińskiemu”, wywodząca się z organizacji „Pobudka”, która od jesieni 1942 r. współpracowała z Kierownictwem

¹¹⁵ AAN, AK, III/170, Raport dot. obozu przy ul. Gęsiej 24, 8 VI 1943, k. 34; AIPN BU, 200/1/4, MSW, Wykaz osób występujących w materiałach archiwalnych okresu okupacji rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej. Tom IV. Nazwiska na litery T–Ż, poz. 716, b.d., k. 43–44; AIPN, BU, 380/1 SUSW, Dokumenty wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Meldunek 993/P, 18 III 1943 r., k. 58; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 304.

¹¹⁶ AAN, AK, 203/VIII-1, Organizacja Kierownictwa Walki Podziemnej, 6 VII 1943 r., k. 12.

¹¹⁷ AAN, AK, 203/VIII-4, Okręgowe Kierownictwo Walki Podziemnej, 17 XI 1943 r., k. 1.

¹¹⁸ AAN, AK, 203/VIII-1, Organizacja Kierownictwa Walki Podziemnej, 6 VII 1943 r., k. 12; AAN, AK, 203/VIII-4, Okręgowe Kierownictwo Walki Podziemnej, 17 XI 1943 r., k. 1.

¹¹⁹ Roman Leon Święcicki został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 12 I 1943 r. i zastrzelony 15 II 1943 r. na Rondzie Waszyngtona, *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4–5(56) z 11 III 1943 r., s. 15; *Wyrok*, „Biuletyn Informacyjny” nr 10(165) z 11 III 1943 r., s. 7–8; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 239, 591.

Walki Cywilnej. Oddział „Umińskiego” stanowił grupę dochodzeniowo-wykonawczą, która weszła w struktury Wydziału Bezpieczeństwa Departamentu Spraw Wewnętrznych Delegatury Rządu dowodzonego przez Tadeusza Miklaszewskiego „Małynicza”. Ten oddział, przy współpracy Tadeusza Myślińskiego „Alberta” i Stanisława Cybulskiego „Prawdźca”, prowadził w październiku 1942 r. dochodzenie w sprawie Świącickiego i Ossowskiego, a następnie wykonał wydane na nich wyroki CSS¹²⁰.

Izydora Ossowskiego skazano za to, że

[...] jako urzędnik Urzędu Pracy [tzw. Arbeitsamt] świadomie wybitnie czynnie współdziałał z okupantem w jego akcji wywożenia ludności polskiej na roboty przymusowe do Niemiec, a w szczególności pracując w dziale młodzieży tego Urzędu Pracy, zakwalifikowywał na wywiezienie do Niemiec wyróżniająco dużą ilość osób, m.in. osoby, które miały podstawy do zwolnienia od wywiezienia, nie uwzględniał reklamacji uzasadnionych w świetle przyjętej w Urzędzie Pracy praktyki i w ogóle wyróżniał się gorliwością i bezwzględnością przy wykonywaniu swoich obowiązków służbowych na korzyść okupanta, a na szkodę ludności polskiej. Wyzyskując swoje stanowisko wymuszał od osób zainteresowanych, posługując się groźbą wywiezienia na roboty przymusowe do Niemiec korzyści majątkowe na swoją rzecz¹²¹.

Został zastrzelony 14 stycznia 1943 r. o godz. 19.30 we własnym domu lub też wywabiony z niego przez osoby podające się za funkcjonariuszy Sicherheitsdienstu (SD) i zlikwidowany na schodach. Z kolei według innego meldunku Ossowskiego zastrzeliło czterech mężczyzn na klatce schodowej domu przy ul. Towarowej 70¹²².

Roman Leon Świącicki został skazany za to, że

[...] od początku 1940 r. do połowy 1942 r. jako członek Sądu Policyjnego przy niemieckiej Dyrekcji Policji Kryminalnej w Warszawie wydatnie czynnie współdziałał z władzami okupacyjnymi na szkodę ludności polskiej; wyzyskując powyższe stanowisko, wymusił od większej liczby obywateli polskich korzyści majątkowe groźbami oddania ich pod niemiecki sąd; w drugiej połowie 1942 r. jako zastępca kierownika XV komisariatu PP w Warszawie, brał wydatny udział w akcji łapania ludności polskiej na roboty przymusowe w Niemczech i organizował udział polskiej

¹²⁰ AIPN, BU, 01251/138/1, Protokół przesłuchania podejrzanego Tadeusza Myślińskiego, Warszawa 10 III 1949 r., k. 34; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Tadeusza Myślińskiego, Warszawa 15 III 1949 r., k. 45; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 192–193, 197; W. Muszyński, *Sprawiedliwy z ONR „Falanga”, „Biuletyn IPN”* 2010, nr 11, s. 101.

¹²¹ Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej, b.d., MPPW, fotokopia w zbiorach autora; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4–5(56) z 11 III 1943 r., s. 15; *Wyrok*, „Biuletyn Informacyjny” nr 10(165) z 11 III 1943 r., s. 7–8; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 239, 590.

¹²² AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za okres 13–20 I 1943 r., Warszawa, b.d., k. 49; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 239, 590.

policii mundurowej w powyższej akcji; przy łapaniu ludności polskiej zatrzymywał pewne ilości osób specjalnie celem późniejszego zwolnienia ich za okupem na jego rzecz¹²³.

Święcicki został zastrzelony 15 lutego 1943 r. na Rondzie Waszyngtona¹²⁴.

18 marca 1943 r. na Grochowie Jerzy Mara-Mejer „Filip”¹²⁵ i Stanisław Stach „Marian” zastrzelili Franciszka Rutkowskiego, pracownika Zarządu Miejskiego w Warszawie¹²⁶. Został on skazany wyrokiem Sądu Specjalnego z 15 marca 1943 r. za współpracę z Gestapo. Uznano, że w wyniku jego donosów Niemcy wykryli broń i aresztowali wiele osób¹²⁷.

6 kwietnia 1943 r. na ul. Bukowińskiej 30 w Warszawie został aresztowany przez Gestapo Witold Rościszewski „Umiński”. Prawdopodobnie miało to związek z jego działalnością w „Wachlarzu”¹²⁸. Wymusiło to zmiany w strukturze jego grupy. Jej część przejął kpt. cc. Bolesław Kontrym „Bielski”, „Cichocki”, „Żmudzin”, który wszedł w struktury PKB po aresztowaniu „Umińskiego”¹²⁹. Zostali oni włączeni do utworzonego w czerwcu 1943 r. oddziału osłonowo-likwidacyjnego „Sztafeta”¹³⁰. Jego żołnierze, wykonując działania likwidacyjne, zastrzelili m.in. Bogusława Pilnika oraz policjantów: plut. Antoniego Rozmusa i plut. Józefa Sandomierskiego.

Bogusław Pilnik został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 7 lipca 1943 r. za szantażowanie i wydawanie Niemcom ukrywających się obywateli pol-

¹²³ MPPW, Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej, b.d., fotokopia w zbiorach autora; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4–5(56) z 11 III 1943 r., s. 15; *Wyrok*, „Biuletyn Informacyjny” nr 10(165) z 11 III 1943 r., s. 7–8.

¹²⁴ T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 239, 591.

¹²⁵ Jerzy Mara-Mejer „Filip”, „Vis” kurier polityczny zrzucony do kraju 30/31 III 1942 r. Potem przydzielony do BCH. Zginął 27 V 1943 r. w Warszawie, zob. W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 88.

¹²⁶ S. Korboński, *W imieniu...*, s. 115–116; K.A. Tochman, *Jerzy Mara-Mejer kurier do Delegatury Rządu*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10–11(105–106), s. 136.

¹²⁷ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Cywilnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 6(57) z 28 III 1943 r., s. 5; *Śmierć donosiela*, „Biuletyn Informacyjny” nr 12(167) z 25 III 1943 r.

¹²⁸ W. Muszyński, *Sprawiedliwy...*, s. 101; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 198, 199.

¹²⁹ Jak się wydaje, byli w niej m.in. Jan Lindner „Prawdzic” i Marian Petrejko „Kmicic”. Składała się z 8–9 osób, AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 12 VIII 1949 r., k. 82; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 8 XII 1949 r., k. 158; W. Pasek, *Bolesława Kontryma życie zuchwale*, Warszawa 2006, s. 159, 160.

¹³⁰ AIPN, BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 30 X 1948 r., k. 19–20, 21; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 12 VIII 1949 r., k. 82; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 17 XI 1949 r., k. 104; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 5 XII 1949 r., k. 146–147; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 200, 206.

skich pochodzenia żydowskiego¹³¹. Został zastrzelony 25 sierpnia 1943 r. w Świdrze. Akcję wykonali Piotr Olędzki „Olek”, Wojciech Szczepański „Marian” oraz Olgierd Frank-Wiszniewski¹³². Pilnik podjechał pod dom samochodem, a gdy z niego wysiadł „Olek” oddał do niego kilka strzałów. Następnie Olędzki zabrał mu dokumenty i pistolet¹³³.

Plut. Antoni Rozmus został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 20 lipca 1943 r. za znęcanie się nad osadzonymi w obozie „Gęsiówka” oraz wymuszanie od nich i ich rodzin korzyści materialnych¹³⁴. Jego likwidację zlecono oddziałom Kedywu Okręgu Warszawskiego AK¹³⁵. Jednak 6 sierpnia 1943 r. na ul. Długiej 25 został zastrzelony przez trzyosobowy patrol „Sztafety-Podkowy” w składzie: Józef Zatrzyb „Krzysztof”, Tadeusz Majewski „Boruta” i Kazimierz Kowalczyk „Kazik Oświęcimiak”. Rozmus tego dnia wyszedł z getta w towarzystwie dwóch innych policjantów. Gdy samotnie podszedł do kiosku z papierosami, śmiertelne strzały oddali do niego „Boruta” i „Kazik”¹³⁶.

Plut. Józefa Sandomierskiego skazano wyrokiem sądu z 20 lipca 1943 r.¹³⁷ Według literatury został on zastrzelony 6 sierpnia 1943 r. przez „Mietka” (NN) na

¹³¹ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 1; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy...*, s. 105.

¹³² Według Bolesława Kontryma zamiast „Olgierda” był Jan Szczeniowski „Murzyn”, zob. MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 31 VIII 1943 r., k. 66.

¹³³ AIPN, BU, 0330/8/1, AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.71, Warszawa, 31 VIII 1943 r., k. 66; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 246; W. Pasek, *Bolesława Kontryma...*, s. 169, 174, 177; R. Sierchula, *Zabójca z Londynu*, „Inne Oblicza Historii” 2011, nr 3, s. 161; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 416.

¹³⁴ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy...*, s. 105; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 6.

¹³⁵ *Pismo Zygmunta Dobrowolskiego „Mostowicza” do Komórki Likwidacyjnej*, 2 VIII 1943 r. [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 98.

¹³⁶ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 10; AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 34/43 za okres od 8 VIII 1943 r. do 15 VIII 1943 r., Warszawa, b.d., k. 87; AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za okres 28 IV 1943 r. – 4 V 1943 r., Warszawa, b.d., k. 110–111; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 3–11 VIII 1943 r., k. 51; W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 207; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 258–259; W. Pasek, *Bolesława Kontryma...*, s. 169, 177; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 354, 606.

¹³⁷ AIPN, BU, 380/14/1, SUSW, Materiały kontrwywiadu AK, Sprawozdanie za okres 28 IV 1943 r. – 4 V 1943 r., Warszawa, b.d., k. 110; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 262; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 354, 606.

ul. Targowej w Warszawie¹³⁸. Likwidację początkowo zlecono oddziałom Kedywu Okręgu Warszawskiego AK¹³⁹. Jednak akcję likwidacyjną przeprowadzili żołnierze oddziału podległego „Żmudzinowi”: Stanisław Szponar „Staszek” i Mieczysław Podlaski „Mietek Indor”. Miała miejsce 25 lub 27 sierpnia 1943 r. na ul. Brukowej w pobliżu ul. Targowej w Warszawie. Do jadącego na rowerze policjanta trzy razy strzelał „Mietek Indor”. Sandomierski został postrzelony w biodro i upadł. Będący w pobliżu patrol niemiecki zranił Podlaskiego i zatrzymał go¹⁴⁰. Prawdopodobnie wówczas Sandomierski nie zginął, gdyż z innego meldunku AK wynikało, że 11 marca 1944 r. dwóch mężczyzn sterroryzowało go bronią palną, jednak przy pomocy kpr. PP Bolesława Jędruta zdołał się on obronić¹⁴¹. Należy zaznaczyć, że wyrok CSS wydany na Sandomierskiego nie został opublikowany w obwieszczeniu KWP, mimo że w „Rzeczpospolitej Polskiej” nr 16(67) z 15 września 1943 r. opublikowano wyrok na B. Pilnika wykonany 25 sierpnia 1943 r. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że opinię publiczną informowano jedynie o wykonanych wyrokach i meldunek o zdarzeniu z marca 1944 r., to być może w rzeczywistości Sandomierski nie został zastrzelony. To zaś potwierdza stanowisko Witolda Paska, iż Sandomierski wówczas nie zginął.

Z dokumentów wynika m.in., że oddziały Kedywu Okręgu warszawskiego AK wykonały likwidacje m.in.: Karola Bartla, Mieczysława Darmaszka, Marii Giedroyć-Mordasiewicz, Teodora Gorzocha, Czesława Janickiego, Tadeusza Karcza, Jana Łakińskiego, Mariana Medyńskiego¹⁴², Witolda Nasierowskiego, Józefa Osipiaka, Leona Skomorowskiego, Bolesława Szostaka, Zdzisława Wandycza, Wilhelma Westrycha i Tomasza Zdanowskiego.

¹³⁸ T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 354, 606.

¹³⁹ *Pismo Zygmunta Dobrowolskiego „Mostowicza” do Komórki Likwidacyjnej, 2 VIII 1943 r.* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 98; *Lista wyroków Kedywu Kolegium* [w:] ibidem, s. 119.

¹⁴⁰ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 68; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.72, Warszawa, 8 IX 1943 r., k. 68; ibidem, Raport ogólny od 1 VIII 1943 r. do 15 IX 1943 r., Warszawa, 28 IX 1943 r., k. 93; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 25 VIII 1943 r. – 1 IX 1943 r., k. 78; W. Pasek, *Bolesława Kontryma...*, s. 169, 174.

¹⁴¹ AIPN, BU, 380/5/3, Kronika wydarzeń w okresie od stycznia 1944 r. do 30 kwietnia 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 11 III 1944 r., k. 85. Bolesław Kontrym podnosił, że w tej akcji zginął Stanisław Szponar „Staszek”, zob. AIPN BU, 0330/8/1, MSW, Akta Bolesława Kontryma, Protokół przesłuchania podejrzanego Bolesława Kontryma, Warszawa, 12 VIII 1949 r., k. 80.

¹⁴² Marian Medyński został skazany wyrokiem CSS z 27 VII 1943 r. Wyrok nie został wykonany, *Pismo Cezarego Prachtal-Morawińskiego „Justyna” do Komórki Likwidacyjnej, 10 VIII 1943 r.* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 99–100; *Lista wyroków Kedywu Kolegium* [w:] ibidem, s. 119; *Lista wyroków Kedywu Kolegium* [w:] *Oddział Dyspozycyjny „A” warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1943–1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2007, s. 124; *Meldunek z 22 IX 1943 r. – fragment dotyczący poszukiwań Medyńskiego* [w:] ibidem, s. 127.

St. sierż. Karol Bartł był funkcjonariuszem VII Komisariatu Policji Kryminalnej w Warszawie. Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za pracę agenturalną na rzecz Gestapo¹⁴³. Zastrzelił go 21 grudnia 1943 r. na ul. Długiej patrol dowodzony przez Lucjana Sieradzkiego „Bombowca” z „DB-16” Obwodu III-Wola AK¹⁴⁴.

Ciekawa jest kwestia orzeczenia sądu wobec Mieczysława Darmaszka został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 25 maja 1944 r.¹⁴⁵ Jednak zanim to nastąpiło, został zastrzelony 15 marca 1944 r. przy ul. Miodowej róg ul. Kapitulnej przez dwuosobowy patrol pod dowództwem Ireny Bredel „Aliny” z Kobięcych Patroli Minerskich Kedywu Okręgu Warszawskiego AK¹⁴⁶. Analiza daty wydania wyroku i daty likwidacji wskazuje, że akcja na Darmaszka miała charakter tzw. likwidacji prewencyjnej, zaś wyrok sądu wydano już po jego zastrzeleniu¹⁴⁷.

Maria Giedroyć-Mordasiewicz była tłumaczką w Dyrekcji Policji Kryminalnej w Warszawie. Wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 20 lipca 1943 r. została skazana za dostarczanie władzom niemieckim informacji o działalności społeczeństwa polskiego na szkodę okupanta. Twierdzono również, że szpiegowała i szantażowała Polaków oraz posługiwała się prowokacją w celu późniejszego zadencjonowania Niemcom¹⁴⁸. Została zastrzelona 18 sierpnia 1943 r. w swoim mieszkaniu przy ul. Mazowieckiej 11/10 przez dwóch żołnierzy Kedywu „Kolegium A”¹⁴⁹.

¹⁴³ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7; AIPN, GK 714/17, Dyrekcja Policji Kryminalnej w Warszawie, Schemat Policji Kryminalnej w Warszawie, b.d., k. 9.

¹⁴⁴ AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 94, Warszawa, 29 XII 1943 r., k. 189; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 17–23 XII 1943 r., k. 217; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 120; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 76, 125, 186, 284–285.

¹⁴⁵ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 7(79) z 28 V 1944 r., s. 6; *Komunikat Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Biuletyn Informacyjny” nr 21(228) z 25 V 1944 r., s. 8.

¹⁴⁶ AIPN, BU, 380/5/3, Kronika wydarzeń w okresie od stycznia 1944 r. do 30 kwietnia 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 11 III 1944 r., k. 90; AIPN, BU, 380/13/3, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Załącznik nr 2 do R.102, Warszawa, 4 IX 1944 r., k. 174; *Fragment listy wyroków nakazanych do wykonania oddziałom Kedywu Okręgu Warszawa AK [w:] Oddział kobiecy warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1943–1945*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2002, s. 38; 121; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 102, 307; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 139.

¹⁴⁷ B. Szyrowski, *Aresztowanie Jadwigi Kuberskiej...*, s. 102–137; *Kapitulna róg Miodowej*, TVP Historia 2019, reż. T. Kamiński.

¹⁴⁸ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej [w:] A. Zasieczny, Zdrajcy...*, s. 105; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 6; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 150; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 155; J. Wilamowski, *Srebrniki Judasza...*, s. 153.

¹⁴⁹ AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 41a, 43; AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okrę-

Sierż. Teodor Gorzoch z policji kryminalnej w Grójcu został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 4 czerwca 1943 r. za współpracę konfidencją z Gestapo oraz osadzanie osób w więzieniu celem wymuszenia okupu za zwolnienie¹⁵⁰. Pierwszą likwidację Teodora Gorzocha zlecono komórce likwidacyjnej Kedywu Obszaru Warszawskiego AK (kryptonim „Pokrzywa”), która współpracowała z Wojskowym Sądem Specjalnym ww. obszaru (kryptonim „Kantor”). Prawdopodobnie wówczas Gorzoch został jedynie ranny¹⁵¹. 16 września 1943 r. prokurator Juliusz Prachtal-Morawiński „Cezary” z „Kantoru” zawiadamił Bronisława Mraczka „Janusza” – kierownika komórki kontrwywiadu Podokręgu Zachodniego AK (kryptonim „Hallerowo IIB”):

Cywilny Sąd Specjalny skazał na karę śmierci Konstantego Detza i Teodora Gorzocha z Głuszca. Sprawa była przeze mnie udostępniona Sądowi Cywilnemu i wobec tego wyrok miał być wykonany przez naszą komórkę. Z Pokrzywy uzyskałem informację, że wyrok został wykonany. Informację tę przekazałem władzom cywilnym, które w jednym z pism ogłosiły wyrok z nadmienieniem, że wyrok został wykonany¹⁵². Obecnie okazuje się, że informacja o wykonaniu wyroku była błędna i że tak Detz jak i Gorzoch cieszą się najlepszym zdrowiem. Wobec powyższego proszę o spowodowanie jak najrychlejszego wykonania wyroku¹⁵³.

Z kolei z meldunku Tadeusza Albina „Bezmiana” do Kedywu Obszaru Warszawskiego (kryptonim „Pokrzywa 20”) wynikało, że przed przekazaniem wyroku do wykonania Gorzoch został przeniesiony do Sokołowa Podlaskiego¹⁵⁴. Jak się wydaje, Gorzoch opuścił Warszawę jedynie na krótki czas, a później powrócił do

gu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 35/43 za okres od 14 VIII 1943 r. do 21 VIII 1943 r., Warszawa, b.d., k. 96; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 18–25 VIII 1943 r., k. 65; *Pismo Cezarego Prachtal-Morawińskiego „Justyna” do Komórki Likwidacyjnej*, 10 VIII 1943 r. [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 100; 121; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 262, 414.

¹⁵⁰ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 5.

¹⁵¹ AIPN, BU, 200/1/5, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW), Wykaz funkcjonariuszy Gestapo, członków NSDAP i żandarmerii rozpracowywanych przez wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej (teren województwa warszawskiego). Nazwiska na litery A–Z, poz. 19, b.d., k. 37; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 3–10 XI 1943 r., k. 165.

¹⁵² Informacja ta została podana w dniu 15 IX 1943 r., zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4.

¹⁵³ AAN, AK, 203-X/15, Meldunek Juliusza Prachtal-Morawińskiego „Cezarego” do Bronisława Mraczka „Janusza”, 16 IX 1943 r., k. 21.

¹⁵⁴ AAN, AK, 203-X/15, Meldunek Tadeusza Albina „Bezmiana” do „Pokrzywy 20”, 30 IX 1943 r., k. 20.

miasta, gdyż według kolejnych meldunków został zastrzelony 2 listopada 1943 r. rogu ul. Wolskiej i ul. Bema w Warszawie¹⁵⁵. Niestety brak informacji, jaki oddział dokonał jego likwidacji.

Czesław Janicki był dyrektorem biura fabryki drożdży „Henryków”. Został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo¹⁵⁶ i zastrzelony 19 stycznia 1944 r. w Laskach przez czteroosobowy patrol warszawskiego Kedywu w składzie: Antoni Wojciechowski „Antek”, Jan Barszczewski „Janek”, Kazimierz Jakubowski „Kazik” i Stanisław Likiernik „Staszek II”. Tego dnia Janicki wraz z rodziną jechał samochodem. Żołnierze AK na ul. Tucholskiej w Warszawie zagrodzili mu przejazd swoim pojazdem. Do samochodu Janickiego podbiegli „Antek” i „Kazik”. Wówczas z pojazdu Janickiego wyskoczył szofer i próbował uciec. Janickiego wywieziono jego samochodem do Lasek, gdzie został zastrzelony, zaś rodzinę wypuszczono w Wawrzyszewie¹⁵⁷. W innym meldunku napisano, bez podania szczegółów umożliwiających identyfikację wykonawców, że drogę pojazdowi Janickiego zajęła samochód, w którym było sześć osób w mundurach polskiej policji. Jeden z nich wsiadł do samochodu Janickiego i kazał jechać na Bielany. Po dojeździe do Wawrzyszewa Janickiego wyprowadzono z samochodu i zastrzelono przy szosie¹⁵⁸.

Zbigniew Jaworski był artystą dekoratorem. Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za współpracę z Gestapo¹⁵⁹. Został zastrzelony 16 grudnia 1943 r. o godz. 7.50 w swoim mieszkaniu przy ul. Bałuckiego 30/8 przez patrol z oddziału „DB-18” – Ochota AK dowodzony przez Jerzego Wiszniowskiego „Wisza”¹⁶⁰.

Lekarz Konrad Jurowski został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo¹⁶¹. Zastrzelono go 5 stycznia 1944 r. o godz. 16.45 przy ul. Wspólnej 26 w War-

¹⁵⁵ AIPN, BU, 380/9/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 2 X 1943 r. do 3 I 1944 r., Raport informacyjny nr 46/43 za okres od 31 X 1943 r. do 6 XI 1943 r., Warszawa, b.d., k. 45; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 83, Warszawa, 19 XI 1943 r., k. 141; ibidem, Raport ogólny, Warszawa, 6 XII 1943 r., k. 151.

¹⁵⁶ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7; AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 335.

¹⁵⁷ *Lista wyroków Kedywu Kolegium* [w:] *Oddział Dyspozycyjny „A”...*, s. 125; *Meldunek Kazimierza Jakubowskiego „Kazika” dotyczący likwidacji Czesława Janickiego* [w:] ibidem, s. 129.

¹⁵⁸ AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 335; *Lista wyroków* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 128; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 293.

¹⁵⁹ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

¹⁶⁰ *Lista wyroków* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 126; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 284.

¹⁶¹ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

szawie. Akcję wykonali: Włodzimierz Green „Gazda”, Jacek Mackiewicz „Kujawa” i Henryk Pajkert „Juhas” z grupy Ludwika Witkowskiego „Kosy”¹⁶².

Tadeusz Karcz został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za współpracę z Gestapo oraz wydawanie w ręce niemieckie obywateli polskich pochodzenia żydowskiego¹⁶³. Pierwsza akcja likwidacyjna podjęta przez oddział 993/W (wchodzący w skład Wydziału Bezpieczeństwa i kontrwywiadu Oddziału II KG AK) nie doszła do skutku, gdyż Karcz zauważył Kazimierza Markiewicza „Cuga”, który miał ją wykonać. Według raportów Karcz został zastrzelony dopiero 5 listopada 1943 r. w kawiarni „Swann” przy ul. Nowy Świat 23 przez Tadeusza Rachańskiego „Czarnego” z patrolu Jerzego Wróblewskiego „Sochy” z „DB-3” Obwodu I – Śródmieście AK¹⁶⁴. Jednak według innych doniesień tego dnia Karcz został jedynie ciężko ranny w głowę i obojczyk i przewieziono go do szpitala¹⁶⁵. Brak danych co do jego dalszych losów.

Kazimierz Klochowicz został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo. Był współpracownikiem siatki agenturalnej Alfreda Milkego. Zajmował się również szantażowaniem¹⁶⁶. Został zastrzelony 27 grudnia 1943 r. około godz. 11.00 w Warszawie przez oddział „A” warszawskiego Kedywu. Kazimierz Jakubowski „Kazik” i Stanisław Sosabowski „Staszek” ubrani w mundury policjantów „aresztowali” go w domu. Podczas tego zdarzenia Klochowicz starał się przekazać swojej żonie

¹⁶² *Sprawozdanie z grudzień 1943 r.* [w:] *Oddział Dyspozycyjny „B” warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1942–1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2005, s. 23; *Lista wyroków Kedywu Kolegium* [w:] *ibidem*, s. 23; *Wnioski o odznaczenia żołnierzy Oddziału Dyspozycyjnego „B”* [w:] *ibidem*, s. 94–96; *Lista wyroków* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 127; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 287–288.

¹⁶³ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 20(71) z 10 XII 1943 r., s. 3; *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 49(204) z 9 XII 1943 r.

¹⁶⁴ S. Korboński, *W imieniu...*, s. 221; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 181; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 417; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 59.

¹⁶⁵ AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 63; AIPN, BU, 380/9/1 SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 2 X 1943 r. do 3 I 1944 r., Raport informacyjny nr 47/43 za okres od 6 XI 1943 r. do 13 XI 1943 r., Warszawa, b.d., k. 56; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 10–17 XI 1943 r., k. 177.

¹⁶⁶ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7. 24 XII 1943 r. został zatrzymany przez Kripo Antoni Wojciechowski „Antek”. Klochowicz został umieszczony w jego celi. Wskazywał, że zostanie zwolniony i oferował pomoc w uwolnieniu konspiratora za „łapówkę”, powołując się na znajomość z Alfredem Milkem. Po wypuszczeniu odwiedził siostrę „Antka”, od której otrzymał część pieniędzy. Wypytywał ją również o kolegów Wojciechowskiego, w tym Kazimierza Jakubowskiego. Proponował też uwolnienie za przekazanie informacji o członku sądu podziemnego „Sepie”, *Meldunek dotyczący likwidacji Klochowicza w dniu 27 XII 1943 r.* [w:] *Oddział Dyspozycyjny „A”...*, s. 128.

kartkę z danymi i telefonem Alfreda Milkego. Został zabrany na Bielany, gdzie go zastrzelono¹⁶⁷.

Stanisław Kulesza, zakrystian kościoła św. Floriana w Warszawie, został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo¹⁶⁸. Zastrzelono go 8 stycznia 1944 r. o godz. 19.00 przy ul. Floriańskiej 3 w Warszawie. Akcję wykonał współpracujący z Kedywem oddział Konfederacji Narodu¹⁶⁹.

Jerzy Kulesza, syn Stanisława – zakrystiana, został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo¹⁷⁰. Został ranny w czasie akcji likwidacyjnej przeprowadzonej 8 stycznia 1944 r. o godz. 19.45 przy ul. Małej 11/4 w Warszawie. Zmarł w szpitalu Przemienienia Pańskiego¹⁷¹.

Jan Łakiński pracował w policji niemieckiej jako telefonista. Był „nastawiony proniemiecko, mściwy, denuncjował Polaków”¹⁷². Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za tropienie i wydawanie obywateli polskich narodowości żydowskiej w ręce Niemców¹⁷³. Informowano, że wskazał miejsca ukrycia rodziny Emanuela Ringelbluma – twórcy archiwum getta warszawskiego¹⁷⁴. Łakiński został zastrzelony w lipcu 1943 r. przez nieznany oddział AK¹⁷⁵.

Sierż. Witold Nasierowski był funkcjonariuszem I Komisariatu Policji Kryminalnej w Warszawie. Informowano, że zastrzelił go 21 marca 1944 r. na ul. Hożej oddział Kedywu dowodzony przez „Lasso” (NN)¹⁷⁶. Jednak według innych źródeł Nasierowski został jedynie ciężko ranny. Przewieziono go szpitala im. Dzieciątka

¹⁶⁷ W raporcie wskazywano, że likwidacja nie była poprzedzona wyrokiem, lecz miała charakter prewencyjny, zob. *Meldunek dotyczący likwidacji Klochowicza w dniu 27 XII 1943 r.* [w:] *Oddział Dyspozycyjny „A”*..., s. 128; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 286.

¹⁶⁸ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

¹⁶⁹ *Lista wyroków* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 117.

¹⁷⁰ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

¹⁷¹ *Lista wyroków* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 117.

¹⁷² AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 109; S. Korboński, *W imieniu...*, s. 221; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 417.

¹⁷³ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 5(77) z 28 IV 1944 r., s. 6.

¹⁷⁴ C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 211. Emmanuel Ringelblum ukrywał się wraz z rodziną w bunkrze na posesji Mieczysława Wolskiego przy ul. Grójeckiej 81 w Warszawie. 7 III 1944 r. kryjówka została odkryta przez Niemców. Ringelblum został osadzony na „Pawiaku”. Kilka dni po aresztowaniu został rozstrzelany w ruinach getta. Zob. Z. Borzyska, R. Żebrowski (red.), *Polski Słownik Judaistyczny*, t. II, Warszawa 2003, s. 424; *Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy*, t. 1. *Listy o Zagładzie*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997, s. XXII.

¹⁷⁵ AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 109; S. Korboński, *W imieniu...*, s. 221; T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 417.

¹⁷⁶ *Lista wyroków Kedywu Kolegium* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 120, 121. Twierdzono, że został skazany wyrokiem WSS, zob. H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 186, 309.

Jezus, gdzie również próbowano go zastrzelić. Zmarł w szpitalu wojskowym przy ul. Solec 18 kwietnia 1944 r.¹⁷⁷

Plut. Józef Osipiak był funkcjonariuszem I Komisariatu Policji Kryminalnej w Warszawie. Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za działanie jako agent Gestapo¹⁷⁸. Został zastrzelony 5 stycznia 1944 r. o godz. 7.00 na ul. Płockiej przez patrol „DB-16” dowodzony przez L. Sieradzkiego „Bombowca” z Obwodu III-Wola AK¹⁷⁹.

Kpt. Leon Skomorowski służył w I Komisariacie Kolejowym Policji Polskiej. Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za współpracę z Gestapo¹⁸⁰. Został zastrzelony 12 stycznia 1944 r. o godz. 16.00 na ul. Towarowej 2 (róg ul. Srebrnej) przez patrol pod dowództwem Edwarda Rutkowskiego „Niteckiego” z oddziału „DB-3” Obwodu I – Śródmieście AK¹⁸¹. W meldunkach pisano również, że

¹⁷⁷ AAN, AK, 203/III-111, Raport nr 85 z 993/P, 21 IV 1944 r., k. 53–54; AIPN, BU, 380/5/3, Kronika wydarzeń w okresie od stycznia 1944 r. do 30 kwietnia 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 21 III 1944 r., k. 99; AIPN, BU, 380/10/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 3 I 1944 r. do 25 VII 1944 r., Raport specjalny nr 14/44, Warszawa, 4 III 1944 r., k. 182; AIPN, BU, 380/13/3, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 106, Warszawa, 25 IV 1944 r., k. 35; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 228; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 309.

¹⁷⁸ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r.*, s. 7; AIPN, GK, 714/17, Dyrekcja Policji Kryminalnej w Warszawie, Schemat Policji Kryminalnej w Warszawie, b.d., k. 9.

¹⁷⁹ AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 155; AIPN, BU, 380/5/3, Kronika wydarzeń w okresie od stycznia 1944 r. do 30 kwietnia 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 5 I 1943 r., k. 6; AIPN, BU, 380/13/3, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 95, Warszawa, 12 I 1944 r., k. 6; AIPN, BU, 380/16/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Sprawozdanie za czas od 28 XII 1943 r. do 5 I 1944 r., k. 7, 10; *Lista wyroków Kedywu Kolegium [w:] Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 121; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 234–235; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 186, 288. W jednym z meldunków wskazano, że w likwidacji Józefa Osipiaka i Mariana Szweda brał udział Waclaw Sobolewski, który w wyniku donosu został zatrzymany przez policję 1 VI 1944 r., zob. AIPN, BU, 380/13/3, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Załącznik nr 2. Meldunki z terenu Warszawy, 25 IV 1944 r., k. 24.

¹⁸⁰ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r.*, s. 7.

¹⁸¹ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 30; AIPN BU, 380/16/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Sprawozdanie za czas od 5 I 1944 r. do 14 I 1944 r., k. 13; *Lista wyroków Kedywu Kolegium [w:] Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 121; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 268; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 186, 234, 291. W kolejnych meldunkach informowano, że został zastrzelony 12 I 1943 r. o godz. 16.30 na ul. Towarowej przez Edwarda Rutkowskiego zam. ul. Świętojerska 18 m. 18, AAN, AK, III/170, Raport dot. zastrzelenia Skomorowskiego, 19 I 1944, k. 8; AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 29; AIPN, BU, 380/5/3, Kronika wydarzeń w okresie od stycznia 1944 r. do 30 kwietnia 1944 r. na terenie Warszawy i oko-

Skomorowski został zastrzelony 13 stycznia 1944 r. Mężczyzna, który go zastrzelił, został zabity na ulicy przez Niemca, który w tym celu wyskoczył z tramwaju¹⁸².

Plut. Bolesław Szostak z I Komisariatu Policji Polskiej w Warszawie został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 27 lipca 1943 r. za wymuszanie okupu od obywateli polskich narodowości żydowskiej pod groźbą oddania ich w ręce niemieckie¹⁸³. Został zastrzelony 28 października 1943 r. o godz. 7.35 przy ul. Mickiewicza 30 w Warszawie przez dwóch żołnierzy AK¹⁸⁴.

Sierż. Zdzisław Wandycz służył w Policji Kryminalnej w Warszawie. Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 20 lipca 1943 r. za nieludzkie obchodzenie się i znęcanie nad osadzonymi w obozie „Gęsiówka”. Zastrzelono go 31 sierpnia 1943 r. przy ul. Żabiej w Warszawie¹⁸⁵.

lic, 12 I 1943 r., k. 14; AIPN, BU, 380/16/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, Sprawozdanie za czas od 5 I 1944 r. do 14 I 1944 r., k. 13.

¹⁸² AIPN, BU, 380/10/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 3 I 1944 r. do 25 VII 1944 r., Raport specjalny nr 3/44 za okres 10–17 I 1944 r., Warszawa, b.d., k. 28.

¹⁸³ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4(76) z 26 III 1944 r., s. 9.

¹⁸⁴ AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 70; AIPN, BU, 380/9/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 2 X 1943 r. do 3 I 1944 r., Raport informacyjny nr 45/43 za okres od 24 X 1943 r. do 31 X 1943 r., Warszawa, b.d., k. 37; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Raport ogólny, Warszawa, 6 XII 1943 r., k. 151; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 27 X 1943 r. – 3 XI 1943 r., k. 158, 159; *Pismo Cezarego Prachtal-Morawińskiego „Justyna” do Komórki Likwidacyjnej*, 10 VIII 1943 r. [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 99–100; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 274–275.

¹⁸⁵ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 17(68) z 1 X 1943 r., s. 1; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdraycy...*, s. 105; *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 39(194) z 30 IX 1943 r., s. 5. AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 118; AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 37/43 za okres od 29 VIII 1943 r. do 4 IX 1943 r., Warszawa, b.d., k. 109; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.73, Warszawa, 14 IX 1943 r., k. 85; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Raport ogólny od 1 VIII 1943 r. do 15 IX 1943 r., Warszawa, 28 IX 1943 r., k. 93; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 25 VIII 1943 r. – 1 IX 1943 r., k. 77; *Pismo Zygmunta Dobrowolskiego „Mostowicza” do Komórki Likwidacyjnej*, 2 VIII 1943 r. [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 98; 121; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 304; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 186, 266, 414. Inny meldunek wskazywał, że zastrzelono go 28 VIII 1943 r., zob. AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.72, Warszawa, 8 IX 1943 r., k. 68. Podnoszono również, że likwidacji dokonał oddział „Sztafeta”-„Podkowa”, zob. T. Strzembosz, *Akcje zbrojne...*, s. 354.

Wilhelm Westrych został skazany wyrokiem CSS z 29 lipca 1943 r. za działalność konfidencką. Zastrzelił go 3 października 1943 r. koło Iwicznej patrol z rejonu V obwodu Powiat Warszawski AK (kryptonim „Obroża”) dowodzony przez Stanisława Milczyńskiego „Gryfa”. Likwidacja została przeprowadzona w ramach szerokiej akcji likwidacyjnej agentury niemieckiej o kryptonimie „C” (Czyszczenie)¹⁸⁶.

Józef Wilczyński, sołtys wsi Józefów, został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo¹⁸⁷. Zastrzelono go 5 stycznia 1944 r. o godz. 7.45 przy ul. Leśnej w Józefowie. Akcję wykonał oddział Józefa Czumy „Skrytego” pod dowództwem Apolinarego Akajewskiego „Sana”¹⁸⁸.

Tomasz Zdanowski, będący adwokatem we Włochach koło Warszawy, został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 20 lipca 1943 r. za działalność konfidencką na rzecz Gestapo¹⁸⁹. Zastrzelono go 5 sierpnia 1943 r.¹⁹⁰

Grupie likwidacyjnej „Startu” zlecono wykonanie wyroków m.in. na Julianie Augustyniaku, Piotrze Durancie i Janie Żmirkowskim.

Sierż. Julian Augustyniak, będący funkcjonariuszem Policji Polskiej, został skazany wyrokiem CSS z 7 czerwca 1944 r. za prześladowanie obywateli polskich pochodzenia żydowskiego¹⁹¹. Kpr. Piotr Durant został skazany wyrokiem CSS z 7 czerwca 1944 r.¹⁹² W dokumentach brak informacji, czy wyroki na nich zostały

¹⁸⁶ *Pismo Cezarego Prachtal-Morawińskiego „Justyna” do Komórki Likwidacyjnej*, 10 VIII 1943 r. [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 100; *Sprawozdanie za październik 1943 r.* [w:] *Oddziały i akcje Kedyw Okręgu Warszawskiego poza Warszawą. Dokumenty z lat 1943–1944*, wyb. i oprac. H. Rybicka, Warszawa 2011, s. 82; C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 307; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 187, 270.

¹⁸⁷ *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

¹⁸⁸ *Lista wyroków* [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 124; H. Witkowski, *Kedyw...*, s. 288.

¹⁸⁹ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 15(66) z 30 VIII 1943 r., s. 4; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy...*, s. 105; *Komunikat Wyroki*, „Biuletyn Informacyjny” nr 33(188) z 19 VIII 1943 r., s. 4.

¹⁹⁰ AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, Raport ogólny, 9 IX 1943 r., k. 74; *Pismo Michała Bucza „Michała” do Komórki Likwidacyjnej*, 10 VIII 1943 r. [w:] *Kedyw Okręgu Warszawa...*, s. 98.

¹⁹¹ St. sierż. Julian Augustyniak z Policji Polskiej został skazany wyrokiem CSS z 7 VI 1944 r. za prześladowanie obywateli polskich pochodzenia żydowskiego, zob. AIPN, BU, 0330/108/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, *Pismo Stanisława Koziółkiewicza „Alfy” do „Startu”*, Warszawa, 15 I 1944 r., k. 401.

¹⁹² Kpr. Piotr Durant został skazany wyrokiem CSS z 7 VI 1944 r., zob. AAN, Armia Krajowa, 203/III-118, Meldunek 993P, 13 IX 1943, k. 79; AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 83; AIPN, BU, 0330/108/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziółkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, *Pismo Stanisława Koziółkiewicza „Alfy” do „Startu”*, Warszawa, 15 I 1944 r., k. 401.

wykonane. Jan Żmirkowski został skazany wyrokiem CSS z 11 stycznia 1944 r.¹⁹³ Został zastrzelony 15 lutego 1944 r. na ul. Mariensztat¹⁹⁴.

Nie ustalono, jakie oddziały podjęły się likwidacji skazanych przez CSS:

- Stanisława Andrzejaka¹⁹⁵,
- Konstantego Detza¹⁹⁶,
- Jakuba Gmerka¹⁹⁷,
- Edwarda Jerzaka¹⁹⁸,

¹⁹³ *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 5(77) z 28 IV 1944 r., s. 6.

¹⁹⁴ AIPN, BU, 0330/108/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Pismo Stanisława Koziolkiewicza „Alfy” do Eustachego Kraka „Zoi”, Warszawa, 13 VI 1944 r., k. 404; AIPN, BU, 380/5/3, Kronika wydarzeń w okresie od stycznia 1944 r. do 30 kwietnia 1944 r. na terenie Warszawy i okolic, 15 II 1943 r., k. 56; AIPN, BU, 380/13/3, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.106, 25 IV 1944 r., k. 24; W innym meldunku podnoszono, że został ciężko ranny i przewieziony do szpitala św. Rocha, gdzie zmarł, nie odzyskawszy przytomności, AAN, AK, III/200, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, b.d., k. 147. Wskazywano również, że został zastrzelony przez likwidatorów z grupy bojowej „Roman” Okręgowego KWP, C.J. Lis, *Likwidatorzy...*, s. 323.

¹⁹⁵ Stanisław Andrzejak był urzędnikiem. Został skazany wyrokiem CSS m.st. Warszawy z 5 XII 1943 r. za spowodowanie aresztowania i rozstrzelania osób zaangażowanych w działalność konspiracyjną. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 1(73) z 15 I 1944 r., s. 5; *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 51(206) z 23 XII 1943 r.; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 145.

¹⁹⁶ St. sierż. Konstanty Detz został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 4 VI 1943 r. Wymuszał okupy od ukrywających się Żydów. Został zastrzelony 27 VIII 1943 r. w jednym z domów na Żoliborzu w wyniku kłótni z Niemcem i Rosjaninem przy podziale haraczu, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 5; AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 32a. Według innego raportu podziemia Detz 27 IX 1943 r. na ul. Wspólnej 3 został postrzelony przez kryminalistę Aleksandra Pietrzaka, zob. AAN, AK, III/198, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 80; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 78, Warszawa, 5 X 1943 r., k. 108; ibidem, Raport ogólny do 20 X 1943 r., Warszawa, 6 XI 1943 r., k. 125; AIPN BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 21–29 IX 1943 r., k. 107.

¹⁹⁷ Sierż. Jakub Gmerek – funkcjonariusz obozu karnego w Garwolinie – został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za znęcanie się nad ludnością polską w obozie. Został zastrzelony, *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 46(201) z 18 XI 1943 r., s. 5.

¹⁹⁸ Edward Jerzak wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 25 V 1944 r. został skazany za współpracę z policją niemiecką w charakterze konfidenta. Został zastrzelony 5 III 1944 r. na klatce schodowej domu przy Al. Jeruzolimskich 79, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 7(79) z 28 V 1944 r., s. 6; *Komunikat Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Biuletyn Informacyjny” nr 21(228) z 25 V 1944 r., s. 8; AAN, AK, III/199, Charakterystyki osób, którymi interesował się kontrwywiad AK 1943–1944, k. 338; AIPN, BU, 380/10/1, SUSW, Raporty infor-

- Janusza Krystka¹⁹⁹,
- Wandy Leśniewskiej²⁰⁰,
- Aleksandra Łączyńskiego²⁰¹,
- Eugeniusza Magalasa²⁰²,
- Jana Malinowskiego²⁰³,
- Antoniego Modzelewskiego²⁰⁴,
- Leona Musiała²⁰⁵,

macyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 3 I 1944 r. do 25 VII 1944 r., Rozpracowanie nr 12/43 za okres od 14–21 III 1944 r., Warszawa, b.d., k. 156; AIPN, BU, 380/13/3, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R.106, Warszawa, 25 IV 1944 r., k. 39.

¹⁹⁹ Janusz Krystek, pomocnik leśny gm. Grębków, został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 18 VI 1943 r. za zabicie dwóch obywateli polskich pochodzenia żydowskiego. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4(76) z 26 III 1944 r., s. 9.

²⁰⁰ Wanda Leśniewska została skazana wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo, zob. *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

²⁰¹ Aleksander Łączyński, sołtys gromady Osieck, został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za donoszenie władzom niemieckim na Polaków. Został zastrzelony 28 VII 1943 r. w Garwolinie, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 15(66) z 30 VIII 1943 r., s. 4; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy...*, s. 105; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 34(189) z 26 VIII 1943 r., s. 5.

²⁰² Eugeniusz Magalas był pracownikiem Arbeitsamtu w Warszawie. Został skazany wyrokiem CSS m.st. Warszawy z 2 VII 1943 r. za dokonywanie „łapanek” młodzieży polskiej na przymusowe roboty w III Rzeszy i wymuszenia okupów. Został zastrzelony 1 IX 1943 r. na ul. Marszałkowskiej 1, zob. AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 37/43 za okres od 29 VIII 1943 r. do 4 IX 1943 r., Warszawa, b.d., k. 109; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 73, Warszawa, 14 IX 1943 r., k. 88; ibidem, Raport ogólny do 20 X 1943 r., Warszawa, 6 XI 1943 r., k. 124; AIPN, BU, 380/15/1, SUSW, Sprawozdania wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za okres od 1 VII 1943 r. do 30 XII 1943 r., Sprawozdanie za czas 2 IX 1943 r. – 10 IX 1943 r., k. 83, 85; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 17(68) z 1 X 1943 r., s. 1; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy...*, s. 105; *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 39(19) z 16 IX 1943 r., s. 5.

²⁰³ Jan Malinowski, sołtys, został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z dnia 30 XI 1943 r. za gorliwe ściąganie kontyngentów i grożenie ludności denuncjacją do Niemców za przynależność do organizacji podziemnych. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 4(76) z 26 III 1944 r., s. 9.

²⁰⁴ Kpr. Antoni Modzelewski z komisariatu Policji Polskiej w Grodzisku Maz. został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 9 VI 1943 r. za dokonywanie „łapanek” młodzieży polskiej. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 6.

²⁰⁵ Leon Musiał został skazany wyrokiem CSS za współpracę z Gestapo, zob. *Komunikat nr 32 Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 3(75) z 6 III 1944 r., s. 7.

- Tadeusza Parysa²⁰⁶,
- Antoniego Pietrzaka²⁰⁷,
- Franciszka Sokołowskiego²⁰⁸,
- Stanisława Walesiaka²⁰⁹,
- Czesława Wiehciańskiego²¹⁰,
- Stanisława Wojnarowicza²¹¹.

Jak się wydaje, po wybuchu powstania warszawskiego w okresie od 1 do 17 sierpnia 1944 r. nie działały jeszcze cywilne sądy specjalne. We wspólnej odezwie Okręgowego Delegata Rządu Marcellego Porowskiego „Sowy” i Komendanta Okręgu Warszawskiego AK gen. Antoniego Chruściela „Montera” pisano m.in.:

²⁰⁶ Tadeusz Parys z Policji Polskiej w Mińsku Maz. został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za zatrzymanie obywatelki polskiej żydowskiego pochodzenia i zabicie jej. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 18(69) z 1 XI 1943 r., s. 4.

²⁰⁷ Kpr. Antoni Pietrzak był funkcjonariuszem Polskiej Policji w Warszawie. Został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za współpracę z okupantem w akcji prześladowania ludności żydowskiej, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 11(83) z 18 VII 1944 r., s. 16.

²⁰⁸ Franciszek Sokołowski z Podkowy Leśnej został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za współpracę konfidencką z Niemcami i wymuszanie korzyści materialnych. Został zastrzelony 27 X 1943 r., zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 20(71) z 10 XII 1943 r., s. 3; *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 49(204) z 9 XII 1943 r.

²⁰⁹ Stanisław Walesiak został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego za udzielenie pomocy Tadeuszowi Parysowi w zatrzymaniu obywatelki polskiej żydowskiego pochodzenia i zabicie jej. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 18(69) z 1 XI 1943 r., s. 4.

²¹⁰ Czesław Wiehciański – volksdeutsch, pracownik Urzędu Śledczego w Warszawie – został skazany wyrokiem CSS m.st. Warszawy z 8 VII 1943 r. za gorliwe ściganie przestępstw na terenach kolejowych i torturowanie osób złapanych. Został zastrzelony 7 IX 1943 r. około godz. 8.00 na ul. E. Plater róg ul. Hożej. Tego dnia odprowadzał dwóch zatrzymanych mężczyzn: Franciszka Siemiradzkiego i Ryszarda Zakrzewskiego, gdy podszedł do niego z tyłu młody mężczyzna i strzelił mu w tył głowy. Obaj zatrzymani uciekli, zob. AIPN, BU, 380/8/1, SUSW, Raporty informacyjne wywiadu i kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK za czas od dnia 29 VI 1943 r. do 2 X 1943 r., Raport informacyjny nr 38/43 za okres od 4 IX 1943 r. do 11 IX 1943 r., Warszawa, b.d., k. 124; AIPN, BU, 380/12/1, SUSW, Raporty i informacje wywiadu i kontrwywiadu NSZ, R. 73, Warszawa, 14 IX 1943 r., k. 89; ibidem, Raport ogólny do 20 X 1943 r., Warszawa, 6 XI 1943 r., k. 124; *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 17(68) z 1 X 1943 r., s. 1; *Fotokopia obwieszczenia Kierownictwa Walki Podziemnej* [w:] A. Zasieczny, *Zdrajcy...*, s. 105; *Obwieszczenia*, „Biuletyn Informacyjny” nr 39(194) z 30 IX 1943 r., s. 5.

²¹¹ Stanisław Wojnarowicz – zawiadowca kolejowy w Łowiczu – został skazany wyrokiem CSS Okręgu Warszawskiego z 9 VI 1943 r. za współdziałanie z Niemcami w wywożeniu Polaków na roboty przymusowe do III Rzeszy i obozów koncentracyjnych. Został zastrzelony, zob. *Obwieszczenie Kierownictwa Walki Podziemnej*, „Rzeczpospolita Polska” nr 16(67) z 15 IX 1943 r., s. 4; *Obwieszczenie*, „Biuletyn Informacyjny” nr 37(192) z 16 IX 1943 r., s. 6.

2) Wszelkie samosądy są zakazane. 3) Wrogowie Narodu Polskiego Niemcy i volksdeutsche, będą karani z całą surowością prawa przez właściwe sądy. Tymczasem należy ich unieszkodliwić, zatrzymując w zamknięciu do dyspozycji ujawniających się władz bezpieczeństwa²¹².

W rozkazie gen. Antoniego Chruściela „Montera” nr 15 z 12 sierpnia 1944 r. wskazano:

Przy Komendzie Okręgu działa Szef Służby Sprawiedliwości oraz Wojskowy Sąd Specjalny [...]. Do składu Szefostwa Służby Sprawiedliwości i Wojskowego Sądu Specjalnego należą 2 komplety sądowe. Do kompetencji W.[ojskowego] S.[ądu] Sp.[ecjalnego] należą przestępstwa [...] popełnione przez żołnierzy oraz przez osoby cywilne na szkodę Sił Zbrojnych, a także wszelkie przestępstwa przeciwko mieniu, dokonane w czasie lub w związku z akcją zbrojną. Wszelkie przestępstwa popełnione przez osoby cywilne na szkodę osób prywatnych lub mające charakter jedynie występków, zagrożonych karą do 5 lat więzienia, a także wszelkie czyny, które w czasie trwania okupacji należały do jurysdykcji Cywilnego Sądu Specjalnego przy Delegacie Okręgowym Rządu, będą sądzone niezwłocznie po uruchomieniu odpowiednich instancji sądowych i administracyjnych. Tymczasem sprawy te należy stosownie do porozumienia między Wojskowym Szefem Służby Sprawiedliwości a Komendą P.K.B. kierować do Wydziału Bezpieczeństwa Departamentu Spr.[aw] Wewnętrznych, celem przedsięwzięcia czynności zabezpieczających²¹³.

Dopiero w kolejnym rozkazie Komendanta Warszawskiego Okręgu AK z 17 sierpnia 1944 r., będącego instrukcją w sprawie ścigania przestępstw, wskazano:

Na terenie uwolnionym od okupanta działają obecnie Wojskowe i Cywilne Sądy Specjalne [...]. Do właściwości Wojskowych Sądów Specjalnego należą 1) przestępstwa popełnione przez żołnierzy [...]. 2) przestępstwa popełnione na szkodę Polskich Sił Zbrojnych lub na korzyść nieprzyjaciela. 3) przestępstwa popełnione w obiektach obsadzonych przez wojsko. Dotyczy to zarówno przestępstw popełnionych w okresie okupacji, jak i po wybuchu powstania. Pozostałe przestępstwa należą do właściwości Sądów Cywilnych [...]²¹⁴.

Wydaje się, że w czasie powstania warszawskiego CSS dla m.st. Warszawy nie podjął swojej działalności, gdyż zarówno Ernst, jak i Koziolkiewicz zostali „zablo-

²¹² *Odezwa władz stolicy do ludności, 1 VIII 1944 r.*, „Biuletyn Informacyjny” nr 33, 1 VIII 1944 r., s. 1.

²¹³ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Wojskowe Biuro Badań Historycznych (dalej: CAW, WBBH), IX/III/42/6, Armia Krajowa. Komenda Okręgu Warszawskiego. Sztab – Oddział Personalny, Rozkaz nr 15 gen. Antoniego Chruściela „Montera”, 12 VIII 1944 r., k. 3.

²¹⁴ CAW, WBBH, IX/III/42/6, Armia Krajowa. Komenda Okręgu Warszawskiego. Sztab – Oddział Personalny, Rozkaz nr 18 gen. Antoniego Chruściela „Montera”, 17 VIII 1944 r., k. 9.

kowani” przez jego wybuch w swoich miejscach zamieszkania i nie wzięli udziału w orzekaniu sądu²¹⁵.

Prawdopodobnie orzekały dwa sądy cywilne dla Śródmieścia-Północ i Śródmieścia-Południe. Około 12 sierpnia 1944 r. powołano CSS Śródmieście-Północ, któremu przewodniczył Józef Ignacy Bielski „Prawdźic”. Funkcję sędziów pełnili w nim: Tadeusz Kuligowski, Mieczysław Skolimowski, Grabowski, Witold Pajor²¹⁶ i Jerzy Pilecki, zaś prokuratorem był Józef Namysłowski. Sąd mieścił się w budynku Banku Związku Spółek Zarobkowych „Pod orłami” przy ul. Jasnej 1. Działał do 3–4 września 1944 r., kiedy został rozwiązany z powodu braku możliwości działania wymuszonej nieustannymi bombardowaniami jego siedziby²¹⁷.

Około 17 sierpnia 1944 r. powołano Rejonową IV Delegaturę Rządu Śródmieście-Południe²¹⁸, przy której przez krótki czas działał Cywilny Sąd Specjalny, któremu przewodniczył Otton Wecsyła²¹⁹. Sąd ten mieścił się przy ul. Marszałkowskiej 8a i działał do około 19 sierpnia 1944 r., kiedy został przekształcony w Wojskowy Sąd Specjalny AK, zaś jego kierownictwo objął Józef Kotarba „Uszewski”²²⁰.

Zakończenie

Powołanie konspiracyjnych organów sądowych w Polsce było zjawiskiem niespotykanym w okupowanej Europie. Niezależnie od konieczności ścigania czynów karalnych określonych w aktach prawnych, było ono emanacją dalszego istnienia państwa polskiego. Pomimo trudnych warunków okupacyjnych, w jakich przyszło tworzyć sądownictwo, działało ono na podstawie aktów prawnych obowiązujących przed wybuchem wojny, a także ustanowionych w czasie jej trwania. Akty te statuowały sądy w strukturze państwa podziemnego, a także regulowały zakres przedmiotowy oraz sposób procedowania sądu.

²¹⁵ J. Rutkowska, *Udział adwokatów w Powstaniu Warszawskim*, „Palestra” 1983, nr 8, s. 49.

²¹⁶ AIPN, GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Witolda Pajora, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 248.

²¹⁷ J. Rutkowska, *Udział...*, s. 49; Cz. Jaworski, *O udziale adwokatów w Powstaniu Warszawskim raz jeszcze*, „Palestra” 2014, nr 10, s. 125. Według Witolda Pajora sąd funkcjonował do końca sierpnia 1944 r. i zaprzestał działalności z powodu spalenia gmachu, AIPN GK, 317/724, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy o sygn. akt IV K 347/51, Wyjaśnienia oskarżonego Witolda Pajora, Warszawa, 14 XII 1951 r., k. 246.

²¹⁸ *Czwarta delegatura*, „Biuletyn Informacyjny” nr 54 z 17 VIII 1944 r.

²¹⁹ W. Grabowski, *Polska Tajna...*, s. 501; J. Czapotowicz (red.), *Administracja cywilna Polskiego Państwa Podziemnego i jej funkcje w okresie Powstania Warszawskiego*, Warszawa 2011, s. 166. Twierdzi się również, że sąd ten był nazywany Komisją Sądzącą, a jej przewodniczącym był Tadeusz Semadeni. Zob. W. Sieroszewski, *Służba Sprawiedliwości w Powstaniu Warszawskim*, „Prawo i Życie” nr 15 z 18 XI 1956 r., s. 5; L. Gondek, *W imieniu...*, s. 185.

²²⁰ W. Sieroszewski, *Służba...*, s. 5.

W kontekście dość wczesnego, bo już w 1940 r., powołania struktur sądownictwa wojskowego ZWZ Sąd Specjalny w Warszawie podległy Delegaturze Rządu na Kraj został utworzony dość późno. Niemniej jego działania były skuteczne i wydatnie przyczyniły się do ograniczenia szerzącej się w czasie okupacji plagi bandytyzmu oraz do ochrony ludności przed czynami osób, które swoimi działaniami na rzecz okupanta krzywdziły polską ludność cywilną. Szczególną rolę w tym kontekście odgrywało orzecznictwo sądu zmierzające do ukrócenie działań, funkcjonariuszy policji czy innych służb oraz osób w nich niezatrudnionych, wymierzonych przeciwko ludności polskiej pochodzenia żydowskiego. Zachowane materiały źródłowe wskazują, że sąd dużą wagę przykładał do rzetelnego ustalania faktów przestępnych, ich weryfikacji oraz dokładnego opracowywania materiałów dowodowych przekazywanych sądowi do rozpatrzenia. Miało na to wpływ zaangażowanie w działalność sądu przedwojennych adwokatów, prokuratorów i sędziów. Osoby te z racji swego doświadczenia zawodowego wyniesionego z przedwojennej praktyki orzeczniczej były w stanie nie tylko dokonać analizy zebranych materiałów dowodowych, ale także służyć pomocą w zakresie ustalania sposobu ich zbierania, wstępnej weryfikacji oraz doszkalania w tym zakresie jednostek zajmujących się dochodzeniem o czyn przestępny. Działania te dawały rękojmię, że mimo zaocznego trybu rozpoznawania spraw każda z nich była wnikliwie badana zarówno pod kątem ustalenia udziału podsądnego w czynie przestępnym, jak i stopnia jego ewentualnej winy czy jej braku. Sąd dążył do ustalenia prawdy materialnej, a jak wynika z zachowanych materiałów, orzeczenia skazujące wydawano wyłącznie na podstawie niewątpliwych dowodów winy. Znamienne jest, że po zakończeniu wojny żaden z wyroków sądów „cywilnych” nie został podważony, co również podkreśla rzetelność działania tego sądownictwa konspiracyjnego.

Warto też zaznaczyć, że publikowanie w prasie konspiracyjnej informacji o wydanych i wykonanych wyrokach skazujących wywierało zauważalny przez społeczeństwo skutek odstrasżający sprawców. To z kolei dodawało ludności polskiej otuchy i nadziei na przetrwanie grozy wojny. Dobitnie bowiem wskazywało, że polskie struktury państwowe w konspiracji działają i żadna popełniona zbrodnia nie pozostanie bezkarna.

ANEKS

Biogramy sędziów

Eugeniusz Ernst ps. „Pawłowski”, „Piotrowski”, ur. 14 sierpnia 1896 r. w Warszawie, syn Franciszka i Otylli z d. Styler. W latach 1928–1944 był adwokatem w Warszawie i mieszkał: przy ul. Koszykowej 59 (tel. 810-00), ul. Śniadeckich 6 (tel. 810-45) i ul. Poznańskiej 21 (tel. 968-78). Był członkiem Sądu Dyscyplinarnego Izby

Adwokackiej w Warszawie oraz członkiem zarządu Związku Adwokatów Polskich. W czasie okupacji był członkiem oficjalnego Sądu Dyscyplinarnego adwokatury. Od października 1939 r. wchodził w skład konspiracyjnego tzw. Zespołu Trzech, a od marca 1940 r. Konspiracyjnej grupy adwokatów warszawskich. Od 1941 r. był członkiem Tajnej Rady Adwokackiej w Warszawie, a jego mieszkanie przy ul. Poznańskiej 21 było lokalem konspiracyjnym TRA. Ponadto z ramienia TRA był do końca lipca 1944 r. wykładowcą i egzaminatorem aplikantów adwokackich z zakresu ustroju adwokatury i etyki. W czasie powstania warszawskiego nie mógł uruchomić CSS. 5 kwietnia 1952 r. zatrzymany przez MBP w Warszawie i osadzony w więzieniu Warszawa-Mokotów. 7 czerwca 1952 r. został oskarżony z art. 1 dekretu PKWN z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy²²¹.

Stanisław Koziolkiewicz ps. „Alfa”, ur. 20 grudnia 1899 r. w Warszawie, syn Tymoteusza i Olimpii z d. Millawer. W 1918 r. ukończył gimnazjum im. M. Reja w Warszawie. W latach 1918–1921 odbywał służbę w WP, gdzie ukończył kurs podchorążych i uzyskał stopień podporucznika rezerwy. W latach 1921–1924 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1925–1927 odbył aplikację sądową, zaś w okresie 1928–1929 był aplikantem adwokackim w kancelarii adw. Stefana Urbanowicza w Warszawie. Od 1929 r. był adwokatem w Warszawie, członkiem Okręgowej Rady Adwokackiej i Rzecznikiem Dyscyplinarnym ORA. Nadto był członkiem Komisji Aplikacji Adwokackiej oraz członkiem zarządu Związku Adwokatów Polskich. Mieszkał przy ul. Wilczej 45 (tel. 898-08). Od 1 do 28 września

²²¹ AIPN, BU 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Józefa Kwasiborskiego, Warszawa, 16 XII 1951 r., k. 55; ibidem, Notatka informacyjna, b.m., b.d., k. 104, 105; ibidem, Kwestionariusz personalny Eugeniusza Ernsta, b.m., b.d., k. 109; ibidem, Wniosek dotyczący aresztowania Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 22 II 1952 r., k. 110–119; ibidem, Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Warszawa, 7 VI 1952 r., k. 158–163; ibidem, Nakaz wydania Eugeniusza Ernsta, Warszawa, 2 V 1953, k. 247; *Amtliches Fernsprechbuch für den Distrikt Warschau*, Deutsche Post Osten 1942, s. 46; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1929*, Warszawa 1929, s. 238; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1939*, s. 386; *Spis abonentów warszawskiej sieci telefonów Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej rok 1937/38*, Warszawa 1937, s. 71; W. Bayer, *Samorząd adwokacki w dobie walki z okupacją hitlerowską (przyczynki do dziejów adwokatury polskiej w okresie 1939–1945)*, „Palestra” 1968, nr 11, s. 47–50, 52; M. Gałęzowski, *Ernst Eugeniusz Juliusz [w:] A. Redzik (red.), Słownik biograficzny...*, s. 99; J. Rutkowska, *Udział...*, s. 49. Prawdopodobnie Ernst używał pseudonimu „Kocur”, AIPN, BU 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Wniosek dotyczący aresztowania Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 16 XI 1951 r., k. 19; ibidem, Protokół rozprawy głównej Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, sygn. akt IV K 240/52, Zeznania świadka Witolda Pajora, Warszawa, 27 IV 1953 r., k. 338.

1939 r. służył w WP i brał udział w obronie Warszawy. Od marca 1940 r. wchodził w skład Konspiracyjnej grupy adwokatów warszawskich, a od 1941 r. był członkiem Tajnej Rady Adwokackiej w Warszawie. Od 1942 r. był zaś członkiem konspiracyjnego Stronnictwa Pracy. W 1942 r. mieszkał w Warszawie przy ul. Skorupki 3 (tel. 898-08). Od początku do drugiej połowy 1943 r. pełnił funkcję delegata Delegatury na powiat warszawski. W czasie powstania warszawskiego nie mógł uruchomić CSS. 7 grudnia 1951 r. zatrzymany przez MBP jako podejrzany o zwalczanie ruchu lewicowego w czasie okupacji i osadzony w więzieniu Warszawa-Mokotów. 7 czerwca 1952 r. został oskarżony z art. 1 dekretu PKWN z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy²²².

Józef Łaskiewicz – od lipca 1926 r. do 18 grudnia 1928 r. był sędzią Sądu Okręgowego w Siedlcach; od 18 grudnia 1928 do 1939 r. był sędzią Wydziału II Sądu Doraźnego i Wydziału VIII Karnego Sądu Okręgowego w Warszawie. W czasie okupacji pracował w oficjalnie działającym Sądzie Okręgowym w Warszawie. Mieszkał przy ul. Marymonckiej 6 i ul. Słowackiego 6 (tel. 12 55 77). W czasie powstania warszawskiego był sędzią WSS Żolibórz²²³.

Ludomir Sakowicz „Kryński” – od 30 września 1929 r. do 31 października 1930 r. był podprokuratorem Sądu Okręgowego we Włocławku; od 1932 r. do 1 września 1939 r. wykonywał zawód adwokata w Kutnie i mieszkał przy ul. Kiliń-

²²² AIPN, BU, 0330/108/1, MSW, Akta sprawy kontrolno-śledczej przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Postanowienie o zatrzymaniu Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 7; ibidem, Kwestionariusz personalny Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, b.d., k. 15; ibidem, Plan śledztwa przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi ps. „Alfa”, Warszawa, grudzień 1951 r., k. 29–30; ibidem, Oświadczenie Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 7 XII 1951 r., k. 39; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 44–47; ibidem, Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Koziolkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Warszawa, 7 VI 1952 r., k. 158–163; ibidem, Oświadczenie Stanisława Koziolkiewicza przed Wojewódzką Komisją Weryfikacyjną przy Radzie Adwokackiej w Warszawie, Warszawa, 6 XII 1951 r., k. 213; ibidem, Nakaz wydania Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 2 V 1953, k. 248; ibidem, Wyjaśnienia oskarżonego Stanisława Koziolkiewicza, Warszawa, 26 IV 1953 r., k. 306–307; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1939*, s. 364, 365, 366, 396; *Amtliches Fernsprechbuch...*, s. 89; *Spis abonentów... 1937/38*, s. 156; *Spis abonentów warszawskiej sieci telefonów Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej rok 1939/40*, Warszawa 1939, s. 195; W. Bayer, *Samorząd...*, s. 48, 49; J. Rutkowska, *Udział...*, s. 49.

²²³ Zob. *Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości z 1929 r.*, nr 3, s. 28; *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1932 r.*, nr 14, s. 247; *Amtliches Fernsprechbuch...*, s. 99; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz... 1934*, s. 95; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1935*, s. 151, 155; J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1939*, s. 241, 443; *Spis abonentów... 1937/38*, s. 184; *Spis abonentów... 1939/40*, s. 230; A.K. Kunert, *Słownik biograficzny...*, t. 3, s. 112; A. Rosłonec, *Wymiar...*, s. 37.

skiego 115. Od 1940 r. był adwokatem w Warszawie i mieszkał przy ul. Weichselstrasse 4 (tel. 12 81 65)²²⁴.

Otton Wecisile, ur. 12 grudnia 1898 r. w Radomiu. W 1923 r. ukończył Wydział Prawny Uniwersytetu Warszawskiego. 25 sierpnia 1927 r. jako aplikant został mianowany zapasowym sędzią pokoju w okręgu Sądu Okręgowego w Kaliszu. Później do 1930 r. był sędzią grodzkim w Kaliszu. Od 22 maja 1931 r. do 1932 r. był sędzią Sądu Okręgowego w Kaliszu. W latach 1933–1934 był wiceprezesem Sądu Okręgowego w Łomży. W latach 1934–1936 był wiceprezesem Sądu Okręgowego w Łodzi, w tym do 25 września 1936 r. został delegowany do pełnienia funkcji wiceprezesa Sądu Grodzkiego w Łodzi. Od 25 września 1936 r. do 1 września 1939 r. był wiceprezesem Sądu Okręgowego w Warszawie, zaś w 1939 r. członkiem Sądu Dyscyplinarnego dla sędziów handlowych. Od 18 grudnia 1939 r., kiedy zaczął funkcjonować Sąd Okręgowy w Warszawie, do 1 sierpnia 1944 r. pełnił funkcję wiceprezesa tego sądu. Mieszkał na Żoliborzu przy ul. Krechowickiej 5 (tel. 12 67b 16). Od listopada 1939 r. działał w konspiracji, gdyż w jego mieszkaniu mieścił się punkt kolportażu prasy konspiracyjnej. Później, oprócz sprawowania funkcji sędziego CSS, do 31 lipca 1944 r. był żołnierzem 23. Kompanii 3. Batalionu Wojskowej Służby Ochrony Powstania (WSOP). W czasie powstania warszawskiego był żołnierzem plutonu WSOP 2. Kompanii Józefa Romana „Ziuka” w batalionie AK „Miłosz”. Następnie został wywieziony do obozu w Pruszkowie (Durchgagnslager 21), skąd udało mu się zbiec. Do 10 kwietnia 1945 r. był wiceprezesem Sądu Okręgowego w Radomiu, a następnie 31 lipca 1945 r. został delegowany do Sądu Okręgowego w Płocku. Od 20 sierpnia 1945 r. do 30 kwietnia 1950 r. był wiceprezesem Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze. 30 kwietnia 1950 r. został przeniesiony w stan spoczynku. Od 1 maja 1950 r. był naczelnikiem Wydziału Organizacyjno-Prawnego w Delegaturze Warszawskiej Zakładu Osiedli Robotniczych Ministerstwa Administracji Publicznej²²⁵.

²²⁴ AIPN, BU, 0330/108/2, MSW, Akta sprawy kontrolno-sledczej przeciwko Stanisławowi Koziołkiewiczowi i Eugeniuszowi Ernstowi, Protokół przesłuchania świadka Ludomira Sakowicza, Warszawa, 18 VIII 1954 r., k. 8–12; *Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości* z 1929 r., nr 24, s. 211; *Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości* z 1930 r., nr 28, s. 246; *Amtliches Fernsprechbuch...*, s. 151; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1930*, Warszawa 1930, s. 126; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz... 1932*, s. 221; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz... 1933*, s. 276; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1934*, s. 357; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1935*, s. 379; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1936*, s. 392; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1937*, s. 410; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1938*, s. 349; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1939*, s. 368.

²²⁵ Zob. Archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości, Teczka osobowa Ottona Wecisile, Życiorys, 24 I 1945 r., k. 5; ibidem, Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości nr BO 3719/45 do Ottona Wecisile, 10 IV 1945 r., b.p.; ibidem, Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości nr BP 11230/45 do Ottona Wecisile,

BIBLIOGRAFIA

Archiwa

Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
 Archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie.
 Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie.
 Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie.
 Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie.
 Muzeum Pamięci Powstania Warszawskiego w Warszawie.
 Studium Polski Podziemnej w Londynie.

Akty prawne

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 27 X 1943 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U. Nr 11, poz. 31).
 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 III 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313).
 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 VII 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).
 Rozporządzenie Rady Ministrów z 1 IX 1939 r. o wprowadzeniu postępowania doraźnego przed sądami powszechnymi w sprawach o niektóre przestępstwa (Dz.U. Nr 87, poz. 554).
 Rozporządzenie Tymczasowej Krajowej Rady Ministrów z dnia 3 V 1944 r. o sądach karnych specjalnych (Dz.U. Nr 1, poz. 6).

Opracowania

Amtliches Fernsprechbuch für den Distrikt Warschau, Deutsche Post Osten 1942.
Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy, t. 1: *Listy o Zagładzie*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997.

31 VII 1945 r., k. 16; ibidem, Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości nr D.K. 5408/I-1/50 do Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, 26 IV 1950 r., b.p.; ibidem, Postanowienie Ministra Sprawiedliwości, 23 II 1950 r., b.p.; ibidem, Postanowienie Ministra Sprawiedliwości, 23 II 1950 r., b.p.; ibidem, Pismo Ministerstwa Administracji Publicznej nr OR. 3567 do Departamentu Kadr Ministerstwa Sprawiedliwości, 17 V 1950 r., b.p.; *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości* 1927, nr 20 z 15 X 1927 r., s. 382; *Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości* z 1931 r., nr 18, s. 142; *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości* 1936, nr 16, s. 157, 166; *Amtliches Fernsprechbuch...*, s. 194; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1931*, Warszawa 1931, s. 97; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz... 1932*, s. 103; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz (red.), *Kalendarz... 1933*, s. 110; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1934*, s. 251; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1935*, s. 268; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1936*, s. 276; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1937*, s. 176; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1938*, s. 233; J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz... 1939*, s. 240, 438; *Spis abonentów... 1937/38*, s. 334; *Spis abonentów... 1939/40*, s. 420; S. Fojcik, *Żołnierze AK „Kryśka”*, Warszawa 1994, s. 461; A.K. Kunert, *Słownik biograficzny...*, s. 173.

- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, t. I, cz. 1, Warszawa 2015.
- Bartoszewski W., *1859 dni Warszawy*, Kraków 1974.
- Bartoszewski W., *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944. Terror hitlerowski w okupowanej Warszawie*, Warszawa 2008.
- Bayer W., *Samorząd adwokacki w dobie walki z okupacją hitlerowską (przyczynki do dziejów adwokatury polskiej w okresie 1939–1945)*, „Palestra” 1968, nr 11, s. 35–57.
- Borzyska Z., Żebrowski R. (red.), *Polski Słownik Judaistyczny*, t. II, Warszawa 2003.
- Czaputowicz J. (red.), *Administracja cywilna Polskiego Państwa Podziemnego i jej funkcje w okresie Powstania Warszawskiego*, Warszawa 2011.
- Domańska R., *Policja Bezpieczeństwa dystryktu warszawskiego i jej więzienie śledcze „Pawiak”*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1978, t. 28, s. 145–229.
- Drozdowski M.M., *Marceli Porowski. Prezydent powstańczej Warszawy. Działacz samorządowy, Delegat rządu RP na m.st. Warszawa*, Warszawa 2010.
- Duraczyński E., *W sprawie usunięcia Polskich Socjalistów z Politycznego Komitetu Porozumiewawczego*, „Najnowsze Dzieje Polski” 1962, t. 6, s. 91–107.
- Fojcik S., *Żołnierze AK „Kryśka”*, Warszawa 1994.
- Gałęzowski M., *Ernst Eugeniusz Juliusz* [w:] A. Redzik (red.), *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. III, z. 1, Warszawa 2018.
- Gondek L., *W imieniu Rzeczypospolitej. Wymiar sprawiedliwości w Polsce w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2011.
- Grabowski W., *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej na Kraj*, Warszawa 1995.
- Grabowski W., *Państwowy Korpus Bezpieczeństwa – konspiracyjna policja Polskiego Państwa Podziemnego* [w:] R. Spalek (red.), *Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupacyjnej Warszawie*, Warszawa 2018.
- Grabowski W., *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940–1945*, Warszawa 2003.
- Grabowski W., *Sądy Kapturowe Delegatury Rządu na Kraj – przyczynek do działalności Polskiego Państwa Podziemnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, z. 2, s. 257–267.
- Grabowski W., *Struktury organizacyjne służb bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego* [w:] W. Grabowski (red.), *Organy bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego*, Warszawa 2005.
- Hempel A., *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie*, Warszawa 1990.
- Jaworski Cz., *O udziale adwokatów w Powstaniu Warszawskim raz jeszcze*, „Palestra” 2014, nr 10, s. 122–130.
- Kania L., *Służba Sprawiedliwości w Wojsku Polskim 1795–1945. Organizacja – prawo – ludzie*, Siedlce 2015.
- Kedyw Okręgu Warszawa Armii Krajowej. Dokumenty – rok 1943*, wyb. i oprac. H. Rybicka, Warszawa 2006.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1929*, Warszawa 1929.

- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1930*, Warszawa 1930.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1931*, Warszawa 1931.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1932*, Warszawa 1932.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1933*, Warszawa 1933.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Rudzisz K. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1934*, Warszawa 1934.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Rudzisz K. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1935*, Warszawa 1935.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Rudzisz K. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1936*, Warszawa 1936.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Rudzisz K. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1937*, Warszawa 1937.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Rudzisz K. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1938*, Warszawa 1938.
- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Rudzisz K. (red.), *Kalendarz informator sądowy na rok 1939*, Warszawa 1939.
- Korboński S., *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po podziemiu z lat 1939–1945*, Warszawa 2008.
- Korboński S., *W imieniu Rzeczypospolitej...*, Warszawa 1991.
- Korkuć M., *Niemiecka Polnische Polizei. Historyczny i państwowo-prawny kontekst funkcjonowania granatowej policji w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945* [w:] T. Domański, E. Majcher-Ociesa (red.), *Policja granatowa w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, Kielce–Warszawa 2019.
- Król A., *Kompleks więzienny „Gęsiówka”*, <https://zapisyterroru.pl/dlibra/context?id=context38> [dostęp: 17.11.2020].
- Krzemiński Z., *Kartki z dziejów adwokatury warszawskiej*, Warszawa 2008.
- Kunert A.K., *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 3, Warszawa 1991.
- Lis C.J., *Likwidatorzy zdrajców. Z wyroków Polski Podziemnej*, Katowice 2019.
- Lisiewicz P.M., *W imieniu Polski Podziemnej. Z dziejów Wojskowego Sądownictwa Specjalnego Armii Krajowej*, Warszawa 1988.
- Machcewicz A., *Kazimierz Moczarski. Biografia*, Kraków 2018.
- Marszałec J., *Ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego w Powstaniu Warszawskim*, Warszawa 1999.
- Meldunek „Hanny”*, b.d., <https://www.zapisyterroru.pl/dlibra/show-content?id=148&> [dostęp: 17.11.2020].
- Muszyński W., *Sprawiedliwy z ONR „Falanga”*, „Biuletyn IPN” 2010, nr 11, s. 97–101.
- Ney-Krwawicz M., *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990.
- Oddział Dyspozycyjny „A” warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1943–1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2007.

- Oddział Dyspozycyjny „B” warszawskiego Kedywu. *Dokumenty z lat 1942–1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2005.
- Oddział kobiecy warszawskiego Kedywu. *Dokumenty z lat 1943–1945*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2002.
- Oddziały i akcje Kedywu Okręgu Warszawskiego poza Warszawą. *Dokumenty z lat 1943–1944*, wyb. i oprac. H. Rybicka, Warszawa 2011.
- Otocki W., *O sądownictwie podziemnym*, „Bellona” 1952, nr 2, s. 45–52.
- Pasek W., *Bolesława Kontryma życie zuchwałe*, Warszawa 2006.
- Paśnik J., *Regulacja działalności podziemnego sądownictwa w latach 1940–1942 przez kodeks Sądów Kapturowych oraz przepisy materialne*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1986, nr 4, s. 432–442.
- Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju*, cz. 1: 1939–1941, oprac. i red. W. Grabowski, Warszawa 2008.
- Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. III: *Armia Krajowa*, Londyn 1950.
- Romanowska E., *Prokurator Zygmunt Ojrzyński (1903–1905). Zapomniana ofiara mordu sądowego*, <https://www.witrynahistoryczna.pl/artykuly/prokurator-zygmunt-ojrzynski/> [dostęp: 1.09.2020].
- Romanowska E., *„Wkrótce już stanę przed innym sądem...” Prawnicy II Rzeczypospolitej represjonowani w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 2020.
- Rosłonec W., *Wymiar sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego (1939–1945)*, „Palestra” 1989, nr 8–10, s. 19–38.
- Rutkowska J., *Udział adwokatów w Powstaniu Warszawskim*, „Palestra” 1983, nr 8, s. 46–59.
- Salmonowicz S., *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów Walki Cywilnej 1939–1945*, Warszawa 1994.
- Sierchuła R., *Zabójca z Londynu*, „Inne Oblicza Historii” 2011, nr 3.
- Sieroszewski W., *Slużba Sprawiedliwości w Powstaniu Warszawskim*, „Prawo i Życie” nr 15 z 18 XI 1956 r., s. 5–7.
- Spalek R., *Ekspozytura Urzędu Śledczego PKB w Warszawie – kryptonim Start. Między okupacyjną rzeczywistością a mistyfikacją procesu stalinowskiego (1943–1951)* [w:] R. Spalek (red.), *Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupacyjnej Warszawie*, Warszawa 2018.
- Spis abonentów warszawskiej sieci telefonów Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej rok 1937/38*, Warszawa 1937.
- Spis abonentów warszawskiej sieci telefonów Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej rok 1939/40*, Warszawa 1939.
- Stachiewicz P., *Parasol. Dzieje oddziału do zadań specjalnych Kierownictwa Dywersji Komendy Głównej Armii Krajowej*, Warszawa 1984.
- Strzembosz T., *Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939–1944*, Warszawa 1983.
- Szerkus O., *Die Sondergerichtsbarkeit des Polnischen Untergrundstaates*, Berlin 2018.
- Szopa P., *„W imieniu Rzeczypospolitej...” Wymiar sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego na terenie Podokręgu AK Rzeszów*, Rzeszów 2014.
- Szyprowski B., *Aresztowanie Jadwigi Kuberskiej „Mei” i Ireny Kalinowskiej „Ludki” oraz likwidacja konfidenta Mieczysława Darmaszka*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2020, nr 1, s. 102–142.

- Szyprowski B., *Sąd Kapturowy przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej w Warszawie (sierpień 1940 r. – listopad 1941 r.). Podziemie w walce ze zdrajcami Rzeczypospolitej*, Warszawa 2016.
- Wilamowski J., *Srebrniki Judasza. Zdrada i kolaboracja. Konfidenci niemieckich władz bezpieczeństwa w okupowanej Polsce 1939–1945*, Warszawa 2004.
- Witkowski W., *Kedyw Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej w latach 1943–1944*, Warszawa 1985.
- Zasieczny A., *Zdraycy, donosiciele i konfidenci w okupowanej Polsce 1939–1945*, Warszawa 2016.

THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE CIVIL SPECIAL COURT
OF THE WARSAW PROVINCE AND OF THE CAPITAL CITY OF WARSAW
SUBJECTED TO THE GOVERNMENT DELEGATION FOR POLAND
(NOVEMBER-DECEMBER 1942 – 4 SEPTEMBER 1944)

Abstract

The article presents the legal basis of the judiciary which was subjected to the Government Delegation for Poland as well as the history of the establishment and activities of the Civil Special Court in Warsaw. The paper takes into account the lawyers involved in its activities, its modus operandi, and the units which cooperated with the court. The study also portrays persons convicted by the Civil Special Court, the charges formulated against them as well as the circumstances of the execution of the death sentences passed by the court.

Keywords: Civil Special Court, Government Delegation for Poland, liquidations, Agency of the “Start” Investigation Office, “Sztafeta” – “Podkowa”, Kedyw, Home Army